

13 september 1967
52e jaargang, no. 2610
verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Drs. F. P. Jansen:

Normen voor ontwikkelings-
hulp 903

Drs. F. Th. Gubbi:

Marktdemocratie versus bud-
getdemocratie 905

Prof. Dr. F. Hartog:

Economische overwegingen
bij de partijpolitieke ver-
nieuwing 909

Drs. J. C. Gerritsen:

Research in de Nederlandse
industrie 911

Dr. F. Snapper:

De defensie-inspanning van
de N.A.V.O.-landen 914

Drs. R. L. Boissevain:

Geld- en kapitaalmarkt 919

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Normen voor ontwikkelingshulp

DE Nationale Raad van Advies inzake Hulpverlening aan Minder Ontwikkelde Landen heeft een advies uitgebracht aangaande de samenstelling van het hulpprogramma voor 1968 ¹⁾. Kort na het Kamerdebat over ontwikkelingshulp ²⁾, waarbij uitvoerig is gesproken over de normen die men zou kunnen hanteren ter bepaling van de omvang van de hulpverlening, en kort voor de indiening van de begroting 1968 waarin de regering haar normen zal moeten concretiseren, is het vooral interessant na te gaan tot welke totaalbedragen de Adviesraad komt, en op welke gronden.

De Raad suggereert twee, alternatieve, bedragen: f. 748 mln. en f. 573 mln. (ter vergelijking: de begroting 1967 beliep f. 450 mln.). De redenering achter het lage bedrag is eenvoudig: het is gebaseerd op de veronderstelling dat de hulpverlening in 1970 1 pCt. van het nationaal inkomen zal bedragen, en dat in de tussenliggende jaren een geleidelijke stijging naar dit niveau zal plaatsvinden. Heel wat interessanter is de argumentatie voor het hogere bedrag. Na te hebben gewezen op het groeiende besef dat de hulpverlening van de geïndustrialiseerde landen méér dan 1 pCt. van het nationaal inkomen zou dienen te bedragen, zegt de Raad dat de Nederlandse hulp een zeer hoge prioriteit ten opzichte van andere overheidstaken zal moeten hebben. Letterlijk vervolgt het advies dan: „De Raad heeft in dit advies gepoogd een opsomming te geven van de verschillende begrotingsposten van het Nederlandse hulpprogramma, waarbij voor elke post is nagegaan in hoeverre extra beschikbare middelen doelmatig en onmiddellijk kunnen worden besteed” (cursivering van mij). Met andere woorden: de Adviesraad heeft zich hier niet laten leiden door één van de gebruikelijke percentage-regels, doch zou een objectieve norm gevonden hebben in de mogelijkheden tot zinvolle besteding in de ontwikkelingslanden. Wie verwacht dat hij nu de miljarden zal zien gaan stromen, komt bedrogen uit: ook deze norm blijkt weer terug te voeren naar vertrouwde orden van grootte; f. 748 mln. is immers, zoals ook het advies zelf opmerkt, niet meer dan ruim 1 pCt. van het geschatte nationaal inkomen in 1968.

Een globaal inzicht in het ontwikkelingsprobleem leert, dat beweerd uitgangspunt en gevonden resultaat niet met elkaar in overeenstemming zijn te brengen. Men kan zich afvragen waarom de Adviesraad zich — onverplicht — tot deze uitspraak heeft laten verleiden. De Raad had immers kunnen stellen: wij willen niet adviseren over de omvang van de hulpverlening, doch slechts over de samenstelling; wat betreft het totale bedrag baseren wij ons daarbij, zonder een oordeel uit te spreken, op de alternatieven van 1 pCt. in 1968 en 1 pCt. in 1970, omdat deze marge naar ons gevoelen de variatiebreedte van het huidige politieke denken wel ongeveer dekt, zoals het ook een plausible concretisering van de op dit punt vage Nota-Bot lijkt. Men zou dan de Raad hebben kunnen verwijten dat hij op een kritiek punt — de omvang van de hulp — geen bijdrage tot de meningsvorming zou hebben geleverd, maar in ieder geval zou het advies, met deze meer bescheiden doelstelling, duidelijk zijn geweest. Thans draagt het onnodig bij tot de vorming van een mythe die ook in het parlementaire debat is opgedoken: de mythe namelijk, dat het mogelijk zou zijn praktische beperkingen voor de omvang van de hulpverlening af te leiden uit de objectieve gegevens van het ontwikkelingsprobleem zelf. Dat zou het vaderlandse politieke geweten ten eerste kunnen ontlasten, vooral als die grenzen dan toch betrekkelijk dichtbij zouden blijken te liggen. Maar zo gemakkelijk gaat dat — helaas, gelukkig — niet.

Het is nuttig, hierbij een paar eenvoudige waarheden voor ogen te

¹⁾ Advies Algemene Samenstelling Hulpprogramma 1968, juli 1967.

²⁾ Vergadering Tweede Kamer van 22 juni 1967.

houden. Wie de gewenste omvang van de hulpverlening wil afmeten aan de behoeften van de ontwikkelingslanden wordt onmiddellijk geconfronteerd met het feit dat deze behoeften, voor alle praktische doeleinden, als onbepakt moeten worden aangemerkt. Alleen de deelproblemen zijn overzichtelijk en oplosbaar, het totale probleem is dat niet. Het ontwikkelingsprobleem in zijn geheel houdt in, dat ongeveer 1.000 miljoen mensen in rijke landen leven, tegenover ongeveer 2.200 miljoen in arme landen; dat binnen deze laatste groep de diepe armoede leidt tot menselijke degradatie in vele vormen; en dat de kloof tussen beide werelden zo diep is dat het werkelijk dichten ervan, binnen afzienbare tijd, alleen mogelijk zou zijn ten koste van een ernstige aantasting van de levensstructuren in de rijke landen. Dit laatste nu is onvoorstelbaar; derhalve kan uit de behoeften van de ontwikkelingslanden geen bruikbare norm voor hulpverlening worden afgeleid.

DE erkenning dat men bij het ontwikkelingsprobleem voor een afgrond staat, hoeft echter niet tot verlamming te leiden. Het ontwikkelingsprobleem is immers niet ondeelbaar, dat wil zeggen het is geen kwestie van alles doen of niets doen; er zijn zinvolle acties mogelijk, die meer zijn dan een druppel op een gloeiende plaat en die reële verbeteringen brengen, zonder nochtans het gehele probleem, althans op korte termijn, op te lossen. De vraag is dan echter wederom: waar ligt de grens? Een eerste poging het mogelijke werkterrein van de hulpverlening op redelijke gronden te beperken bestaat erin, niet van de behoeften maar van de bestedingsmogelijkheden uit te gaan; de laatste zouden dan kleiner zijn dan de eerste. Nu is het zeker redelijk om aan te nemen dat een al te snelle welvaartsstijging tot een dusdanige opbraak van het sociale en culturele patroon zou kunnen leiden, dat de gevolgen erger zijn dan de kwaal die men wenst te bestrijden. Maar, hoewel kwantificering op dit terrein erg moeilijk is, het is evenzeer waarschijnlijk dat het gewenste hulpvolume, op dergelijke gronden bepaald, nog aanzienlijk groter zou zijn dan het bedrag dat de rijke landen bereid zijn af te staan. Het is dan ook gebruikelijk om bij de bepaling van de bestedingsmogelijkheden het begrip nog verder te beperken, door namelijk de consumptieve overdrachten ervan uit te sluiten. Dit is een rationalisatie. Indien ontwikkelingshulp — uit welk motief dan ook ondernomen — tot doel heeft de welvaart in ontwikkelingslanden te vergroten, dan is er geen redelijke grond voor een principieel onderscheid tussen consumptie, ofwel welvaart in het heden, en investeringen, ofwel welvaart in de toekomst; aangenomen althans dat de continuïteit van de consumptieve overdrachten voor langere tijd gewaarborgd zou zijn.

Maar ook indien men dit kunstmatige onderscheid tussen investeringen en consumptie zou aanvaarden, dan nog is men, vanuit Nederlandse optiek, niet veel verder.

Er is niet veel bekend omtrent het opnamevermogen — in deze enge zin gedefinieerd — van de ontwikkelingslanden. De belangrijkste schatting is die van de Wereldbank, die neerkomt op een behoefte van \$ 3 tot 4 mrd. boven het huidige niveau van hulpverlening; een raming, die door de voorzitter van het Development Assistance Committee wordt overgenomen, zij het met het voorbehoud, dat zij mogelijkwijjs aan de conservatieve kant ligt³⁾. Nu is het bekend dat bij de belangrijke donorlanden momenteel geen enkele geneigdheid bestaat dit additionele bedrag te fourneren. Er blijft dus ook op deze, onrechtmatig lage, basis een tekort dat in de orde ligt van 20 pCt. van het Nederlandse nationaal inkomen. Er is geen belangrijke groep in Nederland die hulpverlening van een dergelijke omvang zou willen bepleiten. Derhalve volgt er nog een redenering, die, als zij juist zou zijn, inderdaad het probleem tot hanteerbare proporties (de proporties van de 1 of 2 pCt.) zou kunnen terugbrengen: Nederland is maar een klein land; het heeft geen zin méér te willen doen dan anderen. Misschien dat dit voor sommige andere internationale problemen opgaat; voor ontwikkelingshulp zeker niet. Omdat, gezien vanuit het belang van de ontwikkelingslanden, iedere gulden of dollar gelijk is, waarvandaan zij ook komen.

En zo komt men op het punt, waar het eigenlijke debat moet beginnen. Voor het Westen als geheel, en zeker voor een individueel land, geldt dat geen hanteerbare norm voor de omvang van het hulpvolume kan worden afgeleid uit de behoeften of het opnamevermogen van de ontwikkelingslanden. De mogelijkheden naar die kant zijn, praktisch gesproken, ongelimiteerd. De grens wordt door iets anders getrokken: door onze bereidheid tot hulpverlening, zuiver en uitsluitend vanuit Nederland gezien. Dat is een enigszins ongewone situatie: de partij met het tegengestelde belang heeft hier immers geen stem, zodat een oplossing van de principieel onverzoenbare belangen-tegenstellingen via het tellen der hoofden hier niet mogelijk is. Er is geen internationale afspraak. Er is geen redelijk beginsel vanuit het probleem zelf. Nederland zal, geheel vanuit zichzelf, de menselijke ellende van anderen moeten afwegen tegen de eigen belangen; tegen de franje van de welvaart maar ook, met name wanneer de hulp de enkele procenten van het inkomen zou gaan overschrijden, tegen meer wezenlijke elementen van onze manier van leven. Dat is een ongemakkelijk vertrekpunt. Iedere andere probleemstelling is echter hypocriet.

Tilburg.

F. P. JANSSEN.

³⁾ O.E.C.D.: *Development Assistance Efforts and Policies, 1966 Review*, blz. 63. Terzijde zij opgemerkt dat tijdens het reeds genoemde parlementaire debat de heer Bos, afgevaardigde van de C.H.U., op grond van een buiten de context misleidende zin, de indruk heeft trachten te wekken als zou de O.E.C.D. precies het omgekeerde standpunt huldigen.

(I.M.)

DE VRIES ROBBÉ & Co
GORINCHEM

**staalconstructies
metalen ramen en deuren**

Marktdemocratie versus budgetdemocratie

Een vraag van economische orde

Probleemstelling

DE verschaffing van goederen en diensten kan worden geregeld door de markteconomie dan wel door de budgeteconomie. Spreekt men over markteconomie dan gaat men ervan uit dat de afweging van (grens)nut en (grens)offer van een bepaalde uitgaaf geschiedt door degene die rechtstreeks van deze uitgaaf profiteert en hiervoor zelf een offer brengt. Het behoeft geen betoog dat een belangrijk deel van het economisch leven in de niet-socialistische landen via de markteconomie verloopt. Daarnaast bestaat, afhankelijk van de heersende economische orde, die al naar gelang plaats en tijd kan verschillen, een sector van het economisch leven welke niet volgens de hierboven geschetste wijze functioneert; wij doelen hier op de budgeteconomie.

Het waarom van de budgeteconomie nog even terzijde latend, kan men stellen dat hier de afweging van (grens)nut en (grens)offer van een bepaalde uitgaaf niet geschiedt door degene die van de uitgaaf profiteert, maar door een orgaan dat beslist op welke wijze het economisch leven binnen de budgeteconomie verloopt. Ter financiering van de door haar gedane uitgaven kan zij zich, buiten het ruilverkeer om, beschikkingsmacht verschaffen over economische goederen. Men spreekt van belastingheffing indien tegenover deze overdracht van beschikkingsmacht door de particuliere huishoudingen van de zijde van het overheidslichaam geen concreet aanwijsbare tegenprestatie wordt geleverd.

Kort gezegd komt het in de budgeteconomie hierop neer, dat *in het algemeen* degenen die over een besteding beslissen, degenen die van deze besteding genieten en degenen die hiervoor betalen niet dezelfde personen zijn (zo zij dit wel zijn, steeds in een andere hoedanigheid optreden: bijv. als parlamentslid, als belastingbetaler en als burger die van een overheidsvoorziening profiteert).

Hebben wij tot hertoe het kenmerk van de markt- en budgeteconomie uiteengezet, waar het om gaat is de vraag: waarom is een budgeteconomie nodig en welke omvang dient deze te hebben? Bij een optimale grensafbakening van de budgeteconomie zal tevens beslist zijn over de grootte van de markteconomie. Dit stelt ons in staat de aandacht voornamelijk op de budgeteconomie te richten. De vraag naar het waarom van de budgeteconomie houdt nauw verband met de indeling die in de theoretische economie wordt gemaakt tussen collectieve (economische) en individuele goederen (hierna collectieve en individuele goederen te noemen).

Enige onduidelijke begrippen

Alhoewel in de meeste leerboeken over openbare financiën een definitie van de begrippen collectieve en individuele goederen¹⁾ wordt gegeven (zie bijv. Dr. C. Goedhart: *Hoofdlijnen van de leer der openbare financiën*, 2e druk, Leiden 1967), blijkt in brede kring veel misverstand over deze begrippen te bestaan, mede veroorzaakt door een groot aantal onduidelijke termen en begrippen, zoals collectieve voorzieningen, gemeenschapsvoorzieningen, collectieve sector, goederen en diensten van algemeen belang enz., die in vele publikaties van de laatste jaren worden gebruikt.

Veel verwarring sticht de term „collectieve voorziening” of „gemeenschapsvoorziening”. Men roept hierbij vaak associaties op met het begrip „collectief goed”. Zo schrijft men nogal eens: „Er is veel meer nodig aan collectieve voorzieningen, zoals huizen, wegen, telefoonaansluitingen enz., dus de belastingtarieven moeten omhoog”. Men meent dan ten onrechte dat het hier zou gaan om collectieve goederen, die uit de algemene middelen gefinancierd worden. Het gaat hier niet om collectieve goederen, maar om overheidsbemoedigen met individuele goederen. Ook al wordt de oorspronkelijke investering gefinancierd uit een overschot op de gewone dienst, dan betaalt toch de gebruiker (of kan van de gebruiker desgewenst betaling verkregen worden) bij het huren van de woning, het abonnement op de telefoon enz. Men moet zich er voor hoeden iedere extra overheidsactiviteit met hogere belastingen in verband te brengen.

Ook meent men wel dat goederen en diensten die overheidsbedrijven leveren per definitie van algemeen belang zijn en derhalve wel gratis of tegen zeer lage prijzen uit de algemene middelen ter beschikking gesteld kunnen worden. Het gaat hier evenwel om individuele goederen (zoals water, gas, elektriciteit), waarvoor een prijs kan worden bepaald. Het zijn beslist geen collectieve goederen, zelfs geen semi-collectieve. Wil men uit een oogpunt van inkomensverdeling deze goederen of diensten onder de kostprijs ter beschikking stellen, dan moet men wel bedenken dat hierdoor een onjuiste allocatie van middelen kan ontstaan. Uit een oogpunt van „optimal welfare” verdient respect voor de consumentenvrijheid — dus uitkering in geld — de voorkeur boven uitkering in natura (bijv. reductie op watertarief), tenzij het gaat om „merit goods”²⁾, dan wel dat het uit bedrijfseconomische overwegingen — streven naar winstmaximalisatie — wenselijk wordt geacht voor bepaalde groepen gebruikers lagere tarieven vast te stellen (reductie op spoorkaartje voor bejaarden).

De collectieve goederen

Wil men zinvol over het waarom en de omvang van de budgeteconomie kunnen praten dan dient men een zo zuiver mogelijk begrippenapparaat te hanteren. Om die reden lijkt het noodzakelijk de voor ons onderzoek meest geschikte en door de theoretische economie geprefereerde onderscheiding, namelijk die in collectieve en individuele goederen, als uitgangspunt te nemen.

Wat verstaat men onder collectieve en individuele goederen? Kort gezegd is een collectief goed een goed dat technisch niet splitsbaar is in, op een markt verkoopbare, eenheden (criterium van „indivisibility”). Een individueel goed is dit wel. Impliceert deze definitie tevens dat, nu collectieve goederen niet via een markt zijn te leveren, de

¹⁾ De vaak gebruikte term „collectieve behoeften” lijkt minder juist. De behoeften aan „collectieve goederen” blijven individueel gevoelde behoeften.

²⁾ „Merit goods” zijn goederen waarvan de burgers te weinig zouden consumeren door onvoldoende kennis en door de indringende reclame van de „private goods”. Overheidsingrijpen is nodig om de individuele voorkeur te beïnvloeden en de consumptie hiervan aan te moedigen (vb. kunst, onderwijs, schoolmelk, zuigelingenverzorging enz.).

markteconomie deze goederen niet kan verschaffen in tegenstelling tot de individuele goederen? Zo deze vraag bevestigend dient te worden beantwoord, op welke wijze kunnen deze collectieve goederen dan verschaft worden? Het antwoord op deze vraag zal tevens het waarom van de budgeteconomie duidelijk maken.

Zodra het namelijk technisch niet mogelijk is een goed te verschaffen aan de gebruikers overeenkomstig hun individuele behoeften tegen een individueel te bepalen prijs, dan kan men of dit goed in het geheel niet verschaffen of dit goed aan de collectiviteit van de gebruikers ter beschikking stellen, in welk geval de onmogelijkheid van het bepalen van het nut van dit goed voor iedere individuele gebruiker, een voor alle gebruikers gelijke bijdrage in de verschaffingskosten van dit goed met zich brengt (werking van het belangenbeginsel). Ongelijke verdeling van inkomen en vermogen brengt evenwel mee dat deze „gelijke bijdrage” uit overwegingen van rechtvaardigheid in een „bijdrage naar draagkracht” (werking van het draagkrachtbeginsel) dient te worden omgezet.

Het collectieve goed is er voor een ieder, onverschillig of men er al dan niet behoefte aan heeft en/of men al dan niet bereid is er voor te betalen. Er is geen individuele afweging doch een collectieve afweging van (grens)nut en (grens)offer van het desbetreffende goed voor de gehele gemeenschap. Hier treedt de budgeteconomie in de plaats van de markteconomie. Zou men namelijk de verschaffing van collectieve goederen aan de markt overlaten, dan zullen degenen die deze taak verzorgen hun offer veelal als onevenredig zwaar ondervinden en verlangen dat een ieder die niet van het verbruik is uit te sluiten een bijdrage in de verschaffingskosten levert (kenmerk van een collectief goed is tevens „jointness of consumption”). Zo niet dan zal een ieder door ten onrechte zijn voorkeur voor deze goederen onder te waarderen, trachten de last op een ander af te wentelen, met als gevolg een onvoldoende voorziening.

Dit komt omdat, zoals Schendstok heeft uiteengezet ³⁾, het gedrag t.o.v. collectieve (economische) goederen te vergelijken is met het gedrag t.o.v. vrije goederen. Zo wordt het gedrag t.o.v. vrije goederen alleen bepaald door de nuttigheid van deze goederen, daar zij praktisch zonder offer verkrijgbaar zijn. Met betrekking tot de collectieve goederen kan het individu zich gedragen als tegenover vrije goederen, hoewel een gemeenschap zich een offer moet getroosten om de goederen te kunnen verkrijgen. In het geval nu dat de leiding van een gemeenschap onderkent dat het om een algemeen belang gaat dat voorziening behoort en dat anders bij verschaffing via de markt verwaarloosd dreigt te worden, zal een overheidsvoorziening via de budgeteconomie ontstaan.

Keren wij terug naar de definitie van de budgeteconomie, dan blijkt dat de collectieve goederen zich slechts op de hier geschetste wijze laten verschaffen, zodat het waarom van de budgeteconomie afhangt van de aanwezigheid van collectieve goederen in een samenleving en de omvang van de budgeteconomie afhangt van de hoeveelheid collectieve goederen die verschaft moeten worden.

De individuele goederen

De individuele goederen worden verschaft aan concrete gebruikers, die om het artikel vragen. Het nut is te beperken tot hen die ervoor wensen te betalen. Wel kunnen individuele goederen nut hebben voor anderen; men spreekt dan van de „external economies” van individuele goederen (elementen van algemeen belang). Naast andere factoren ⁴⁾ is mede de aanwezigheid van „external economies” één

van de redenen geweest voor verschaffing van een aantal individuele goederen door de overheid via de budgeteconomie.

Het feit dat de overheden in deze eeuw op grote schaal, naast de traditionele collectieve goederen — de ijzeren maas van de overheids-huishouding —, in toenemende mate individuele goederen zijn gaan verschaffen, c.q. hierin zijn gaan subsidiëren, heeft tot een snel stijgende omvang van de budgeteconomie aanleiding gegeven. Een stijging die veelal sprongsgewijs is opgetreden in en na de beide wereldoorlogen ⁵⁾. Dit houdt in dat ook in de theoretische beschouwingen de budgeteconomie niet beperkt kan worden tot dat deel van het economisch leven dat uitsluitend de verschaffing van collectieve goederen tot taak heeft ⁶⁾, doch dat men zich tevens dient af te vragen op welke wijze de verschaffing van individuele goederen door de overheid het best kan geschieden, waarbij m.i. als uitgangspunt moet dienen de vraag: „In hoeverre is het wenselijk individuele goederen, waarvan de overheid de verschaffing om enigerlei reden tot zich heeft getrokken, zo veel mogelijk aan de concrete gebruikers tegen een bepaalde prijs ter beschikking te stellen, opdat een deel van de budgeteconomie (c.q. de algemene middelen) ontlast kan worden?”.

Deze vraag is in de jaren zestig des te klemmender geworden nu naar de mening van velen — vooral in liberale kring — een verdere stijging van het belastingniveau tot een vermindering van inspanning en investeringsneiging (negatieve belastingcompensatie) en tot belastingvlucht zal leiden. Bovendien drukt een verhoging van de marginale belastingdruk op de gehele bevolking. De marginale belastingen — dat zijn de belastingen die erbij komen — zijn proportioneel (accijnzen, omzetbelasting, ongeveer proportionele wijzigingen in de loon- en inkomstenbelasting). De opvatting uit de jaren twintig en dertig dat extra overheidsuitgaven voornamelijk op de rijken drukken, is in deze tijd wel achterhaald. Vandaar dat men ook in kringen van de P.v.d.A. naar wegen zoekt om waar dit mogelijk en wenselijk is degenen, die direct profijt trekken

³⁾ B. Schendstok: *Enige economische grondslagen voor de belastingpolitiek*, Purmerend 1939, blz. 4.

⁴⁾ Dat de overheid zich sterk is gaan bezighouden met het verschaffen (of subsidiëren) van individuele goederen, is naast een streven naar een *redelijke inkomensverdeling* veroorzaakt door:

- (i) hoge perceptiekosten verbonden aan prijsvaststelling (tollen);
- (ii) afnemende kosten — tendens tot monopolie (P.T.T.);
- (iii) gebruik ook door het bestuur (wegen, onderwijs);
- (iv) beïnvloeding van de consumptie („merit goods”);
- (v) prijs- en loonbeleid;
- (vi) nut van deze individuele goederen voor anderen dan de gebruikers („external economies”).

Uit W. Drees Jr.: „De Nederlandse overheidsuitgaven”, *Preadvies van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, 1963, blz. 3.

⁵⁾ Volgens de plateau-theorie van Peacock en Wiseman (*The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*, Princeton 1961) zijn het de „social disturbances” geweest — die zich vooral in de beide wereldoorlogen hebben voorgedaan — die de bestaande opvattingen over een aanvaardbare belastingdruk en over de wenselijkheid van verdergaande overheidsinterventie in het economisch leven hebben omgeworpen en hebben geleid tot een hoger uitgavenpeil tijdens maar ook na zo'n oorlog.

⁶⁾ Terecht stelt G. Colm in „National Goals Analysis and Marginal Utility Economics” (*Finanzarchiv N.F.*, Band 24, Heft 2, 1965): „There cannot be such a simple dividing line determined by the physical characteristics of a good or service which decides once for all time what provision of good or service should best be of public or private concern”. Particuliere of overheidsvoorziening hangt af van de bestaande economische orde.

van overheidsvoorzieningen, hiervoor te laten betalen 7).

Daarnaast zal niemand de noodzaak ontkennen van een parallelle groei van vele overheidsvoorzieningen met de groei van de produktie. Sommige overheidsvoorzieningen dienen als wegbereider van toekomstige welvaartsvermeerdering nog sneller dan de produktie te stijgen.

Fundamentele begrotingsproblemen

De Miljoenennota 1967 heeft dan ook in hoofdstuk 3 gesteld dat bij het bestaande belastingniveau geen middelen beschikbaar zullen zijn voor nieuwe overheidsactiviteiten daar het bestaande belastingpeil mitsgaders de jaarlijkse budgetruimte, ontstaan als gevolg van de progressie in de belastingtarieven, reeds door bestaande taken in beslag wordt genomen. Hieruit spreekt het gevaar dat een aantal essentiële overheidsvoorzieningen bij de groei van de produktie ten achter zal blijven en hierdoor tevens die groei van de produktie zal vertragen.

De grootste knelpunten liggen op het gebied van de infrastructuur, het onderwijs, de krotopruijing en stadsanering, de recreatie enz., nog goeddeels behorend tot de individuele goederen (dus in principe door de markteconomie te verschaffen), doch met dusdanige „external economies”, dat de overheid de voorziening tot zich heeft getrokken, dan wel de voorziening zwaar subsidieert. Daar deze voorzieningen (sommige als semi-collectieve goederen beschouwd in verband met de moeilijkheden verbonden aan individuele prijsbepaling) door de leiding van de budgeteconomie mede in het totaal van de overheidsuitgaven worden afgewogen tegen bijv. inkomensoverdrachten (zoals subsidies aan de landbouw, rijksbijdrage in het Ouderdomsfonds), welke laatste in het politieke krachtenveld een hoge prioriteit genieten 8), kan enerzijds aan de wensen van de gebruikers van deze semi-collectieve goederen (automobilisten — wegen; watersportrecreanten — kanalen) veelal onvoldoende worden tegemoetgekomen, en kan anderzijds de overheid zich nog te weinig bemoeien met de verschaffing, c.q. subsidiëring van „merit goods”.

De verschaffing van deze goederen stagneert niet door een te kleine vraag naar deze goederen — afgezien van sommige „merit goods”, zoals de opera —, doch door een onvoldoende aanbod, zodat tekorten ontstaan (verkeerschaos in de grote steden; overvolle recreatiegebieden; uitstel van hoognodige stadssanering). Het is de beperktheid van de budgeteconomie (niet altijd met betrekking tot de middelen, doch in haar functioneren 9)) die tot een tekort in een aantal sectoren heeft geleid, alhoewel de gebruikers van een aantal van deze goederen een prijs hiervoor zouden willen betalen.

De vraag rijst dan ook of men in zo'n geval de omvang van de voorziening met deze semi-collectieve goederen niet beter door een rendabele en zelfstandige tak van overheidsdienst kan laten geschieden en doen afhangen van de vraag van het publiek en niet meer van de beslissing van de volksvertegenwoordiging. De markteconomie zal dan voor deze overheidsvoorzieningen produktie en afzet regelen. Daarnaast zal, gerelateerd aan de mate waarin zulk een individueel goed tevens het algemeen belang dient, uit de algemene (belasting)middelen een bijdrage dienen te komen, ook indien er sprake is van een „merit good”, waarvan de overheid de consumptie wil stimuleren.

Men voorkomt dan dat de volksvertegenwoordiging de uitgaven voor voorzieningen, waarvoor het publiek bereid is een prijs te betalen, gaat afwegen tegen andere overheidsuitgaven, waarvoor prijsvaststelling onmogelijk is. Ver-

bruikers hebben een zelfstandige aanspraak los van een afweging door het parlement van belastingen tegen uitgaven. Zij hebben meer rechten dan groepen die een subsidie wensen. Een ruimere bevrediging van de vraag naar deze semi-collectieve goederen behoeft ook niet te leiden tot een groter beroep op de algemene middelen of verdringing van collectieve goederen (zoals momenteel met defensieuitgaven geschiedt), maar kan worden betaald uit prijzen, dus uit verschuivingen binnen de particuliere consumptie.

Retributies, prijzen en bijdragen 10)

Wel rijst natuurlijk de vraag op welke wijze de financiering (prijsheffing) het best kan geschieden indien deze overheidsvoorzieningen niet meer uit de algemene middelen zullen worden betaald. Voor die goederen en diensten waarvoor prijsvaststelling — zonder hoge perceptiekosten — van de door de individuele gebruiker genoten nutsprestaties van deze overheidsvoorziening mogelijk is, zal heffing door middel van overheidsprijzen, dan wel retributies, wenselijk zijn.

Retributies noemen we dan die heffingen voor die overheidsprestaties, die specifiek op het terrein van de overheid liggen, m.a.w. die uit de soevereiniteit van de overheid en de daarmee verbonden overheidsmacht voortvloeien (een publiekrechtelijk karakter hebben; bijv. paspoortleges, huwelijksrechten, marktgelden, proceskosten enz.). *Overheidsprijzen* zijn dan de overige heffingen voor overheidsvoorzieningen, die niet specifiek op het terrein van de overheid liggen en in beginsel ook door niet-overheids-huishoudingen verschaft kunnen worden, al dan niet met een concessie (porti, gas-, elektriciteits- en waterleidingtarieven, school- en collegegelden enz.). De economische betekenis van de onderscheiding in retributies en overheidsprijzen is gering.

7) Verg. de bijdrage van Dr. C. de Galan in *De Nederlanders in het jaar 2000*, Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, Haarlem 1967, blz. 69.

8) Verg. Dr. W. Drees Jr.: „Efficiency in government spending”, *General Report of the York Congress, 1966* (International Institute of Public Finance) die op blz. 5 stelt: „Pressures for „more and more and more” are usually stronger for cash benefits (veterans, agriculture, social security) and weaker for provisions in kind (slum clearance), especially when it is a case of providing for the future (roads, universities, land conservation, aid to underdeveloped countries)”.

9) Verg. Kurt Schmidt: „Entwicklungstendenzen der öffentlichen Ausgaben im demokratische Gruppenstaat” (*Finanzarchiv N.F.*, Band 25, Heft 2, juli 1966), blz. 237-238: „Zusammenfassend kann man die Veränderung der Ausgabenstruktur, die aufgrund des Einflusses der Gruppenmächte zu erwarten und zum erheblichen Teil auch schon eingetreten ist, folgendermassen umschreiben: *Die gruppenbezogenen Staatsausgaben werden zu Lasten der gruppenindifferenten öffentlichen Ausgaben tendenziell zunehmen*”. Verg. tevens de bijdrage van J. Verveka in de bundel *Public Expenditure, Appraisal and Control* (Edinburg/Londen 1963) die op blz. 124 zegt: „On the other hand, there seems to be an unsatisfied demand in a great many countries today for expenditure in urban areas and on the transportation system. Urban congestion as well as technical development in the field of transport requires greatly increased public spending. . . . As a generalisation we can say that the benefits from welfare services are more direct than those from „input” services, and further, that the first group of services is largely shared by a definite group of consumers qua voters. . . . Although we are not unaware of the danger of „implicit theorising” we suggest that the different growth in the two groups reflects the difference in the benefits provided. Where they are direct, there will be both an opportunity for the formation of pressure groups, as well as an incentive to the vote-maximising politician to grant them”.

10) Verg. voor de systematiek: Goedharts *Hoofdlijnen*, Hfdst. III, par. 3.

Alhoewel in dit artikel de aandacht voornamelijk is gericht op de sector van de semi-collectieve en de „merit” goederen (dus: wegen, onderwijs, kunst, recreatie enz.), zij opgemerkt dat ook de voorziening met zuiver individuele goederen door of vanwege overheidsbedrijven ¹¹⁾ en gefinancierd uit overheidsprijsen(tarieven) soms bij de vraag ten achter blijft (denk aan de telefoonwachtljsten), wanneer de investeringsmiddelen van deze bedrijven uit de begrotingen moeten komen en dus worden afgewogen tegen andere overheidsuitgaven. Onvoldoende pressie in het parlement en een, als gevolg van de naoorlogse conjunctuurpolitiek, grotere concentratie op *het totaal* van de rijksuitgaven, hebben tot achterstanden hier en daar geleid.

Wel van betekenis is het onderscheid tussen de groep „retributies-overheidsprijsen” en de „bijdragen”. Voor die goederen namelijk waarbij de individueel gebruikte nutsprestaties alleen onder zeer hoge perceptiekosten aantoonbaar zijn, doch daarentegen wel degenen die van de overheidsvoorzieningen profiteren tot een bepaalde groep zijn te beperken, is heffing van een bijdrage in de kosten van deze overheidsvoorzieningen van degenen die tot deze groep behoren mogelijk. We spreken dan van een *bijdrage*; de term *bestemmingsheffing* is in dit verband minder juist ¹²⁾.

Het onderscheid tussen bijdrage en belasting ligt hierin, dat er bij een bijdrage in tegenstelling tot een belasting sprake is van een aanwijsbare tegenprestatie, niet zoals bij de overheidsprijs of retributie afzonderlijk geleverd aan degene die de heffing betaalt, doch aan de groep waartoe deze behoort en van welke prestatie hij ondersteld wordt te hebben genoten (zo behoren de luister- en kijkgeldten tot de bijdragen). Het feit dat het nut van deze goederen en diensten niet per individu aantoonbaar is, maar wel per groep individuen, wijst er op dat deze goederen ergens tussen de zuiver individuele en zuiver collectieve goederen geplaatst moeten worden; vandaar de vaak gebruikte term semi-collectieve goederen.

Daar naar onze mening de voorziening van deze semi-collectieve goederen via een aparte overheidsdienst kan lopen die deze voorziening geheel rendabel — naast een bijdrage uit de algemene middelen voor „external economies” — uit bijdragen van de gebruikers kan financieren, zien wij geen reden de verschaffing hiervan niet via de markteconomie te doen geschieden, waardoor in een aantal gevallen de budgeteconomie ontlast kan worden ¹³⁾. Met betrekking tot de wegenfinanciering heeft o.a. Prof. Dr. C. Goedhart ¹⁴⁾ op deze mogelijkheid gewezen.

Wel dient te worden opgemerkt dat door deze verschuiving van budgeteconomie naar markteconomie de last op de gebruikers van deze semi-collectieve goederen (bijv. het wegverkeer) niet behoeft te verminderen, indien bijv. de motorrijtuigenbelasting en de benzine-accijns van belastingen bijdragen worden, doch wel zal de afweging voortaan indirect door de gebruikers kunnen geschieden. (Bij de instelling van het Rijkswegenfonds hebben de opcenten op de motorrijtuigenbelasting het karakter van zo'n bijdrage verkregen). Het hangt van de hoogte van de nieuwe bijdrage(n) af of er van lastenverlichting sprake is.

In kringen van het wegvervoer heeft men bij berekeningen van het totaal der lasten op het wegvervoer enerzijds, en de uitgaven voor wegeaanleg en -onderhoud anderzijds, vaak onvoldoende oog voor de „external diseconomies” veroorzaakt door het wegverkeer (lawaai, luchtverontreiniging, extra dure voorzieningen voor andere

weggebruikers, hinder toegebracht aan het openbare vervoer, cesuur van stadswijken enz.), die een belastingheffing (hier is nu sprake van een *bestemmingsheffing*) rechtvaardigen, waardoor de kosten ter bestrijding van deze overlast ten laste van de veroorzakers worden gebracht.

Uitzicht

Wil men de belastingdruk binnen aanvaardbare grenzen houden dan zal men zich steeds dienen af te vragen in hoeverre de kosten van voorzieningen, waarmee individuen dan wel groepen van de bevolking zijn gebaat, zo goed mogelijk via prijzen of bijdragen ten laste van de genietters van deze voorzieningen kunnen worden gebracht. Tevens bereikt men hiermee dat de afweging van (grens)nut en (grens)offer van deze uitgaven direct dan wel indirect door de gebruikers zelf kan geschieden in plaats van door de volksvertegenwoordiging, waardoor een stuk *marktdemocratie* hersteld kan worden.

Ten aanzien van de „merit goods” wier verschaffing c.q. subsidiëring, de overheid zich tot taak heeft gesteld, dient men regelmatig na te gaan in hoeverre het mogelijk en wenselijk is de overheidsbemoeienis met zo'n goed te beperken, indien door betere kennis van en inzicht in het nut van zo'n goed bij de burgers, deze laatste hiervoor zelf meer over hebben, zodat de zin van de subsidiëring gaat verdwijnen. Hierdoor herstelt men tevens een stuk consumentenvrijheid (= marktdemocratie). Daar waar afweging van nut en offer door de gebruikers zelve niet mogelijk is (collectieve goederen), dan wel niet aan hen kan worden overgelaten (merit goods), dient de overheid deze afweging te verrichten, waarbij zij tevens rekening moet houden met haar taak m.b.t. de conjunctuur-

¹¹⁾ Dit geldt bijna niet voor de gemeentebedrijven. Dit komt omdat in de gemeenteraden in tegenstelling tot het parlement de belangstelling voornamelijk op de uitgaven voor de gewone dienst is gericht (bij de lagere publiekrechtelijke lichamen is de „gouden” regel van evenwicht op de gewone dienst van de begroting ook na de tweede wereldoorlog gehandhaafd). Gemeentebedrijven konden hun investeringen aanpassen aan de expansie van de vraag. Er zijn dan ook geen wachtlijsten voor elektriciteit, gas enz., in tegenstelling tot de telefoon. Dat is m.i. mede een bewijs voor de superieure werking van de marktdemocratie in deze sectoren.

¹²⁾ De term *bestemmingsheffing* kan men beter reserveren voor die belastingen welke opbrengst rechtstreeks van invloed is op de verzorging van één speciaal belang zonder dat deze heffing gegrond behoeft te zijn op de gedachte van ondersteld voordeel (vb. het reserveren van de opbrengst van de invoerrechten voor de intrestbetaling en aflossing op zekere overheids-schulden). Verg. B. Schendstok: *Enige economische grondslagen*, blz. 81-83.

¹³⁾ Onverminderd de noodzaak tot het uitwiden van inkomstenoverdrachten en subsidies die de toets der objectieve kritiek niet kunnen doorstaan, zal door deze ontlasting van de schatkist in de toekomst ruimte ontstaan voor verdere subsidiëring van „merit goods”, waarvan de overheden de consumptie bewust willen bevorderen doch door onvoldoende middelen deze taak niet adequaat kunnen vervullen, alsmede voor subsidiëring uit de algemene middelen van particuliere en overheidsvoorzieningen die op commerciële basis worden geëxploiteerd, doch:

— belangrijke „external economies” (algemeen belang) bezitten (vb. subsidie uit de schatkist ter dekking van exploitatieverliezen van bedrijfseconomisch onrendabele spoorlijnen), dan wel

— last ondervinden van de „external diseconomies” van andere particuliere en/of overheidsactiviteiten (vb. zulk een subsidie ter bestrijding van de kosten van extra dure kunstwerken — tunnels, viaducten — voor het openbaar vervoer).

¹⁴⁾ Prof. Dr. C. Goedhart: „Normering van het budgettaire en fiscale overheidsbeleid” in *Tijdschrift voor Documentatie en Voorlichting van de Nationale Bank van België*, december 1966, blz. 589.

Economische overwegingen bij de partijpolitieke vernieuwing

Inleiding

De malaise in ons politieke partijwezen is in zekere zin een zeer gelukkige omstandigheid. Zij vloeit namelijk in belangrijke mate voort uit het feit dat alle grote idealen en verlangens zijn bereikt. Alle bevolkingsgroepen zijn geëmancipeerd, en in de moderne welvaartsstaat blijft er eigenlijk nog maar weinig te wensen over. Wat er nog niet is komt wel, bij het verder voortschrijden van de welvaart. Al te veel politieke opwinding is daar niet meer voor nodig.

Er wordt daarom thans gezocht naar een politieke hergroepering, die meer recht doet wedervaren aan de actuele en vermoedelijke toekomstige politieke tegenstellingen. Het is van groot belang dat de nieuwe politieke lijnen inderdaad op de juiste wijze worden getrokken, omdat anders het gevaar bestaat dat zij al weer verouderd zijn op het moment dat zij de partijverhoudingen gaan beheersen.

In dit verband rijst de vraag of er ook van economische kant bepaalde overwegingen zijn die men als richtsnoer zou kunnen nemen bij het hergroeperen van de partijen. De economie is eigenlijk wel verplicht, hierover mee te denken, omdat juist de economische ontwikkeling een belangrijke bijdrage heeft gegeven tot de veroudering van de politieke scheidslijnen. Het is immers vooral de sterke stijging van de welvaart, de volledige werkgelegenheid en de sociale zekerheid die het gevoel geven dat wat de grote dingen betreft alles ongeveer bereikt is. Deze doelstellingen liggen alle op economisch gebied, zodat economen niet kunnen doen alsof de politieke malaise hun niets aangaat.

In dit artikel zal worden getracht, enkele gedachten bijeen te brengen die misschien een zeker nut kunnen hebben bij het verder doordenken van de meest wenselijke partijpolitieke vernieuwing. Er zal worden begonnen met een korte inventarisatie van de strevingen der voornaamste politieke richtingen, voor zover deze voor ons doel, dus voor de economische politiek, van belang zijn. Vervolgens zal, eveneens in zeer grote lijnen, worden aangegeven welke de meest wenselijke richting van de economische politiek is in de afzienbare toekomst. Aan de hand van deze verkenning zal ten slotte worden getracht, in zeer grote

beheersing en de inkomensverdeling. Zij zal bij haar afweging de wens van de kiezers (tevens de gebruikers van deze goederen) niet uit het oog mogen verliezen. Een te grote discrepantie tussen hetgeen de kiezers wensen en hetgeen de overheid doet, leidt tot frustraties jegens die overheid. In een goed functionerende *budgetdemocratie* dient dit onbehagen vermeden te worden.

Tot besluit zij opgemerkt dat de relatief zwaarste druk op de overheidsuitgaven zich niet in de sector van de collectieve en semi-collectieve goederen bevindt, doch in die van de inkomensoverdrachten, waarvan men zich steeds meer zal moeten gaan afvragen of het beslag dat deze inkomensoverdrachten op de algemene middelen leggen wel in overeenstemming is met het nut hiervan voor de ontvangers en het offer dat de gemeenschap zich hiervoor moet getroosten door middel van een zware belastingdruk en verdrongen andere (misschien nuttiger) uitgaven ¹⁵⁾.

Rotterdam.

Drs. F. Th. GUBBI.

¹⁵⁾ Zie voor kritische analyses over inkomensoverdrachten en subsidies o.a.:

trekken, een schets te geven van de meest passende partijpolitieke indeling.

Links en rechts

Als uitgangspunt zullen we de indeling in links en rechts handhaven. Daarmee wordt hier niet bedoeld de tegenstelling tussen niet-confessioneel en confessioneel, maar, grofweg gesproken, tussen het voorstellen van collectieve voorzieningen enerzijds en van de individuele vrijheid anderzijds.

Links wil, schematisch gesproken, de collectieve voorzieningen steeds opvoeren, en slaat daarbij weinig acht op de inbreuk die dit maakt op de individuele vrijheid. In het bijzonder wil men sterk herverdelen. Daarop moet ook de belastingstructuur worden afgestemd, door nadruk op directe belastingen en op belastingprogressie.

Rechts wil de collectieve voorzieningen slechts schoorvoetend uitbreiden en daarbij steeds de individuele vrijheid voor ogen houden. Rechts biedt ook weerstand tegen een al te sterke opvoering van de directe belastingen en de belastingprogressie, en is bereid, een eventueel vereiste verhoging van de belastingdruk te bereiken door opvoering van de indirecte belastingen.

Als we op deze wijze de tegenstellingen tussen links en rechts actualiseren, blijkt deze indeling nog wel degelijk relevant te zijn. Zij is het meest fundamentele schema van de partijpolitieke indeling, dat ook in de toekomst vermoedelijk daarop zijn stempel zal drukken. Maar kunnen we hiermee nu volstaan, of valt er nog meer over te zeggen? Om deze vraag te beantwoorden, moeten we eerst zien naar de eisen van de economische politiek in de komende decennia.

Wat nodig is

Op het ogenblik hebben wij een hoge welvaart bereikt, die vermoedelijk in de toekomst zal blijven stijgen. Verder is er volledige werkgelegenheid met een maximaal werkloosheidspercentage van ongeveer 2. Ook is de spreiding van de welvaart over de verschillende bevolkingsgroepen belangrijk verbeterd.

- Prof. Dr. W. Drees Jr.: „Inkomensverdeling en overheidsuitgaven”, oratie N.E.H. 1963 (*De Economist*, oktober 1963);
- idem: „Het ei van Columbus” (over kinderbijslagverzekering) in *E.-S.B.* van 1 mei 1963;
- idem: „Een redelijke financiering van het wetenschappelijk onderwijs”, bijdrage in de bundel *Fiscaal-Economische Opstellen*, aangeboden aan Prof. Dr. B. Schendstok bij diens afscheid als hoogleraar aan de N.E.H., Alphen aan den Rijn 1966;
- Prof. Dr. J. Horring: „Saneringsfonds voor de landbouw” in *E.-S.B.* van 30 november en 7 december 1966;
- idem: „Hoe verder met het E.E.G.-landbouwbeleid” in *E.-S.B.* van 15 en 22 maart 1967;
- Dr. C. van den Berg: „Individuele huursubsidie” in *De Nederlandse Gemeente* van 24 december 1965;
- J. G. Knol en J. de Ruiter: „De theoretische prijs van woningen en de regelingen van de bouwmarkt” in *E.-S.B.* van 25 juli 1962;
- C. C. Klijnhout: *Moderne landbouwpolitiek*, Agon/Elsevier, Amsterdam 1965;
- P. G. Ridder: „Overheidsbijdrage in de financiering van de sociale verzekering”, bijdrage in *Fiscaal-Economische Opstellen*.

Waardoor wordt deze welvaartsstaat in de toekomst bedreigd? Afgezien van uitwendige catastrofes zijn er vooral twee grote gevaren. Wij kunnen namelijk op twee manieren op den duur in onze welvaart stikken. De eerste mogelijkheid is dat we vastlopen door gebrek aan ruimte en door lucht- en waterverontreiniging. De tweede mogelijkheid is dat we het eerste gevaar weten te ontlopen door nog veel meer collectieve voorzieningen en nog veel meer reglementering, tot ten slotte vrijwel alles gecollectiveerd is en er voor het particuliere initiatief en de individuele vrijheid zo weinig overschiet dat het leven weggereguleerd wordt.

Wat wij nu moeten proberen, is tussen deze twee klippen door te zeilen. In de eerste plaats moeten we het gebrek aan ruimte, lucht en water zeer gedickeerd te lijf gaan. Dit betekent een enorme toeneming van de overheidsinvesteringen in de economische infrastructuur. Willen we dit bekostigen zonder het particuliere initiatief en de individuele vrijheid dood te drukken, dan zullen vooral twee dingen moeten worden gedaan. Enerzijds moet worden gestreefd naar het terugdringen van zoveel mogelijk consumptieve overheidsuitgaven en herverdelingsuitgaven. Met name de subsidies aan landbouw, woningbouw en sociale verzekering moeten snel verdwijnen. Deze stimuleren de particuliere consumptie en nemen op het overheidsbudget ruimte in beslag die moet worden gebruikt voor investeringen. Zij *kunnen* ook verdwijnen wegens de sterk toenemende particuliere welvaart en vooral wegens de snelle stijging van het minimum inkomen. Anderzijds zou moeten worden gestreefd naar het zoveel mogelijk verhalen van de kosten der collectieve investeringen op degenen die er de oorzaak van zijn, dat zijn dus de industrie en het verkeer. Zulk een bijdragenstelsel werkt naar twee kanten goed: het remt de lucht- en waterverontreiniging en de uitbreiding van het verkeer af en het brengt de financiële middelen bijeen voor de financiering van de benodigde investeringen. Een dergelijke overgang op een belastingstelsel dat veel meer gekenmerkt wordt door bijdragen kan in ruime zin worden gezien als een verplaatsing van het zwaartepunt van de directe naar de indirecte belastingen. Alleen op deze wijze lijkt het mogelijk, het leven leefbaar te houden.

De voor- en nadelen van links en rechts

Het zal duidelijk zijn dat de meest wenselijke economische politiek, zoals in grote lijnen werd aangegeven, een combinatie is van linkse en rechtse elementen. Van links hebben we nodig de bereidheid en zelfs het enthousiasme om de overheidsinvesteringen in de infrastructuur sterk op te voeren. Rechts doet dit te schoorvoetend, omdat de collectieve voorzieningen daar te laag staan genoteerd. Maar we hebben de rechtse instelling wél hard nodig als het aankomt op het terugdringen van de herverdeling, om ruimte te maken voor de uitbreiding van de infrastructuur. Links zal dus wel van harte meewerken aan de grote uitbreiding van de overheidsinvesteringen, maar men wil er niets anders voor laten schieten. Regeren is kiezen, maar links kiest niet. Men wil alles tegelijk, ontziet gevestigde belangen in sociale verzekering, landbouw en woningbouw en wil er niet aan dat financiering van de uitbouw der overheidsinvesteringen alleen mogelijk is door op grote schaal over te gaan van directe naar indirecte belastingen. Een voorproefje van een politiek die alles tegelijk wilde en geen prioriteiten had was het optreden van het kabinet-Cals. De politiek van dit kabinet is dan ook vastgelopen.

Wij kunnen het ook zo zeggen, dat we bij links terechtkomen als het gaat om de bepaling van de omvang van de overheidsinvesteringen, en bij rechts als het gaat om de financiering ervan. Of, negatief geformuleerd: rechts voert ons naar de éne klip en links voert ons naar de andere klip. Tussen de klippen doorzeilen wil dus zeggen tussen rechts en links doorzeilen.

Het centrum

Er is nu nog maar een kleine stap nodig voor de conclusie dat er behalve een linker- en een rechterzijde in de politiek ook een centrum nodig is, dat de goede elementen van links en rechts in zich verenigt en de verkeerde kanten laat liggen.

Zulk een centrum zal zelden een meerderheid weten te behalen, omdat een groot deel van de kiezers steeds polariseert naar links of rechts. Dat behoeft echter ook niet, mits links en rechts evenmin een meerderheid behalen. Het centrum kan dan namelijk óf regeren met links, en dan alleen met het goede van links, óf met rechts, en dan alleen met het goede van rechts, waarbij het zelf telkens voor de andere kant zorgt. Op deze wijze wordt ook een grote politieke stabiliteit verkregen. Dit voorstel is nauw verwant met een suggestie van Tinbergen met betrekking tot de internationale verhoudingen ¹⁾.

Zulk een centrum zal dan een echt centrum moeten zijn, en niet op zijn beurt een linker- en rechtervleugel mogen omvatten. Als dit laatste het geval is, krijgen we in geval van verbinding met links toch weer een verkeerd-linkse politiek, omdat de linkervleugel van het centrum dan de toon aangeeft, en bij verbinding met rechts krijgen we een verkeerd-rechtse politiek, omdat de rechtervleugel van het centrum dan de toon aangeeft.

Voor zover wij thans een politiek centrum hebben, moeten de linker- en rechtervleugel daar dus worden uitgedrukt, om een echt centrum over te houden. Dat is dan misschien klein, maar dit geeft niet, als het maar steeds op de wip zit.

Daarbij is er nog een punt van veel belang. Er wordt thans niet alleen gesproken en gedacht over een hergroepering van de politieke partijverhoudingen, maar ook over een al of niet gedeeltelijke wederinvoering van het districtenstelsel bij de verkiezingen.

Uit het voorgaande volgt dat het zaak is, hiermee zeer voorzichtig te zijn, omdat een districtenstelsel de polarisatie van de politieke verhoudingen in de hand werkt. Met name zou het centrum wel eens kunnen worden fijn-gewreven tussen links en rechts. Dat is precies wat we niet moeten hebben. Als het voorgaande goed gezien is, hangt van het centrum juist af of wij in economisch opzicht zullen vastlopen of niet.

Slotopmerkingen

HET spreekt vanzelf dat hier volstaan is met het trekken van enkele zeer grove lijnen. Voor alle zekerheid wordt het echter toch nog eens gezegd. Met name behoeven economische overwegingen niet de enige of voornaamste richtlijn te zijn. Wel lijkt het verantwoord, te stellen dat een volledige veronachtzaming van het economische gezichtspunt weinig heilzaam zou werken. Als dit inzicht gemeengoed wordt, is de schrijver van dit artikel ruimschoots voldaan.

Haren (Gr.).

F. HARTOG.

¹⁾ J. Tinbergen: *Naar een nieuwe wereldeconomie*, 1965, blz. 183 e.v.

Research in de Nederlandse industrie

In onderstaand artikel wordt een aantal hoofdpunten uit een deze zomer gepubliceerd rapport van de speurwerkcommissie van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel behandeld. Volgens schrijver had de analyse van de middelgrote en kleine Nederlandse industrie ten aanzien van haar capaciteit voor speur- en ontwikkelingswerk bij verdere uitwerking groter kansen voor constructieve beschouwing geboden. De vergelijking van de speurwerkcommissie van de regeringsactiviteiten in de Verenigde Staten en Nederland acht schrijver aanvechtbaar. Het advies, de overheid ontwikkelingsopdrachten bij de Nederlandse industrie te doen plaatsen — waarvoor overigens al een begrotingspost bestaat — doet vele vragen rijzen. Onderzoek en overleg op bredere basis lijkt schrijver noodzakelijk.

NA jaren van weinig — of tenminste minder opvallende — activiteit op dit gebied, organiseerde de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel begin 1965 een congres over de betekenis van research voor de Nederlandse industrie. In samenwerking met het Ministerie van Economische Zaken, bracht de Maatschappij een selectief gezelschap bijeen, dat in voordrachten en discussies de wenselijkheid van industrieel onderzoek- en ontwikkelingswerk naar diverse aspecten belichtte.

Op aansporing van Prof. Dr. J. E. Andriessen, die toen als Minister op het congres had gesproken, ging het hoofdbestuur over tot verdere actie. Een commissie werd samengesteld, die het onderwerp research in de Nederlandse industrie nader zou bestuderen. Deze „speurwerkcommissie” mocht er zijn. Zij bevatte prominente figuren die konden steunen op ruime en vaak verstrekkende ervaring op dit gebied en die gedeeltelijk met grote voortvarendheid aan de hun gegeven opdracht gingen werken. Het doel was „een balans van technisch onderzoek- en ontwikkelingswerk in Nederland op te maken en waar wenselijk advies uit te brengen over eventuele zwakke punten in die balans”. Verzocht was speciaal aandacht te geven aan de kleine en middelgrote bedrijven.

Het resultaat van deze commissie — natuurlijk een rapport — is deze zomer in druk verschenen en moet nu gelden als een verslaggeving en waarschijnlijk ook als discussiebasis voor een ruime kring van belangstellenden. Wat het laatste betreft dient namelijk gelet te worden op het feit dat de Maatschappij al twee andere evenementen voorbereidt (een congres over kennisoverdracht in november 1967 en een discussie over industriële research in de jaarvergadering van 1968), waarin deze materie dan verder wordt uitgesponnen.

Deze gehele gang van zaken is bijzonder verheugend. Als men uitgaat van de gedachte dat research vitaal is voor het Nederlandse bedrijfsleven en een goede aanpak op brede basis de belangen van het Nederlandse volk in de toekomst in hoge mate dient, zal er via de diverse gespreksmedia waarover ons land beschikt, voorlopig niet gauw teveel over worden gediscussieerd. Nog lang niet is op elk in aanmerking komend niveau over dit onderwerp

voldoende nagedacht; nog lang niet zijn de misvattingen uit de lucht die onderschatting of overschatting inhouden.

Een uitdaging

Dit geldt vanzelfsprekend met betrekking tot de sfeer van het particuliere bedrijfsleven, maar wat het nu uitgebrachte werkstuk: *Het industriële onderzoek- en ontwikkelingswerk in Nederland* betreft, niet minder voor de overheid die ten slotte bij monde van twee opeenvolgende Ministers van Economische Zaken hun belangstelling hebben getoond. In feite was dit een uitdaging; zij vroegen niet alleen om versterking van inzicht, maar ook om advies voor hun beleid. En dat was voor de Maatschappij en haar commissie een belangrijke zaak. Het bedrijfsleven had nu bij monde van enige der commissieleden de mogelijkheid, de regering te vertellen wat en waar deze iets ten gunste van de industrie zou kunnen doen. Tegelijkertijd echter legde dit hun een bijzondere verantwoordelijkheid op bij de uitwerking van hun analyse, keuze en argumentatie van hun adviezen. Zij mochten niet uitglippen over bestaande misvattingen.

Ik vraag mij af, of de speurwerkcommissie hierin in alle opzichten is geslaagd. Zij heeft door middel van statistische gegevens en afleidingen een betoog opgebouwd waaruit blijkt dat de middelgrote ondernemingen (200-1.000 man) en de kleinere (10-200 man), niet veel aan speur- en ontwikkelingswerk doen en als regel ook niet kunnen doen. Vervolgens heeft zij gesteld dat dit een onbevredigende situatie is, met name als men deze met bestaande verhoudingen in de Verenigde Staten vergelijkt. Zij concludeert dat de bestaande mogelijkheden tot uitbesteding (vooral bij T.N.O.) waar mogelijk beter moeten worden gebruikt, maar ook, dat de creatie van nieuwe faciliteiten — waaronder de versterking van ontwikkelingsopdrachten door de Nederlandse regering — wenselijk is. Dit is zo ongeveer de rode draad van het rapport — en tevens van onderstaand commentaar.

Het minimum researchbudget

Om te beginnen de conclusie, dat middelgrote en kleine ondernemingen weinig aan speur- en ontwikkelingswerk doen. Deze conclusie is gebaseerd op de veronderstelling

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

dat er pas van speur- en ontwikkelingswerk sprake is als hierin continuïteit binnen de onderneming bestaat. Deze continuïteit impliceert dat men tenminste over een academicus en een paar assistenten beschikt, welke zich geheel aan een van deze activiteiten gaan wijden. De kosten hiervan liggen in de orde van f. 150.000 tot f. 400.000. Wordt niet alleen speurwerk of niet alleen ontwikkelingswerk gedaan, maar beide, dan wordt dit minimum ten minste verdubbeld, dus tot een niveau van f. 400.000 à f. 800.000.

Deze bedragen zijn reeds in verhouding tot de totale kosten van vele ondernemingen dermate hoog dat zij zich zulke afdelingen niet kunnen veroorloven. Terecht heeft de commissie opgemerkt dat in samenhang met speur- en ontwikkelingswerk ook andere werkzaamheden in de onderneming moeten worden verricht, zoals in de sfeer van produktie en afzet, zodat de integrale lasten belangrijk hoger zijn dan de genoemde bedragen.

De grondslag van dit betoog ligt in de premisse dat in een onderneming alléén bij de beschikking over een continu werkende groep sprake kan zijn van bevredigend onderzoek en ontwikkeling. Kan men het hiertoe nodige kostenminimum niet opbrengen, dan doet men beter door uit te besteden of aan te leunen tegen leveranciers of afnemers. Hoe goed deze raadgevingen zijn, men zal dan toch open oog moeten houden op de waarde van minder regelmatig, ad hoc uitgevoerd eigen onderzoek en ontwikkeling. Lang niet elke onderneming heeft voortdurend behoefte aan creatie van nieuwe procédés en produkten. Het kan zelfs noodlottig zijn als men hier steeds op mikt. Door een incidentele vinding of verbetering zal menig bedrijf technisch gezien beter en economisch gezien met meer profijt kunnen draaien als men dit enige jaren achtereen kan doen en zich intussen niet weer nieuwigheden op de hals haalt die de routine ontijdig en dus kostenverhogend verstoren. Hier hangt veel af van de grootte van de betrokken onderneming, de breedte van het produktieprogramma en de structuur van haar afzetorganisatie en haar afzetmarkt.

Een andere reden waarom ik de premisse van de minimum groep als teveel limiterend beschouw, is de indruk die de daarbij gegeven kostenvoorbeelden kunnen vestigen, dat het vinden van nieuwe werkwijzen, verbeteren en ontwikkelen van produkten altijd veel geld zal moeten kosten. Een enkeling kan soms een goede gedachte hebben en in vrije of voor dit doel gestolen bedrijfsuren tot verrassende resultaten komen. We hebben daarvan in Nederland frappante voorbeelden, zoals Van Doorne, die het principe der variomatic met zijn bretels uitwerkte, de oprichters van Tomado die met draad knutselden en niet te vergeten de heer De Koning (N.B. adviseur der speurwerkcommissie!), die, als ik mij niet vergis, met eveneens heel bescheiden middelen via de ontwikkeling van een nieuw type schokbrekers de grondslag legde voor een florerend bedrijf.

Ook de vergelijking van de genoemde kostenminima der speur- en ontwikkelingsgroepen met gemiddelde speur-

werkuitgaven, zoals de commissie dit aan de hand van C.B.S.-gegevens heeft gedaan, zou bij verdere uitwerking waarschijnlijk meer perspectief kunnen bieden.

Het normatieve researchbudget

De commissie gebruikte namelijk als toetsing de researchuitgaven die men bij verschillende ondernemingsgrootten en -branches gemiddeld *gedaan* heeft. Is dit uitgavenniveau, zo kan men zich afvragen, wel normatief. Er zijn vele firma's die helemaal niets voor onderzoek uitgeven, maar er zijn een kleiner aantal andere, die hiervoor wel geld, soms vrij veel geld overhebben.

De Nederlandse industrie met 10 tot 1.000 man personeel gaf blijkens de C.B.S.-enquête-resultaten over 1964 gemiddeld 0,4 pCt. der omzetten uit voor speur- en ontwikkelingswerk. Gaat men nu berekenen, om wat voor geldsbedragen het gaat bij verschillende ondernemingsgrootten, dan is duidelijk dat de door haar geschatte minimum maat voor research voor bedrijven met 10 tot 500 man personeel nauwelijks of niet gehaald wordt.

Uit officiële Amerikaanse gegevens heb ik kunnen becijferen, dat van alle industriële bedrijven, groot en klein dooreen genomen, evenals in Nederland, slechts 1/3 uit eigen middelen geld besteedt voor speur- en ontwikkelingswerk. Maar van dit 1/3 deel was het uitgavenniveau in 1964 bij firma's met minder dan 1.000 man personeel gemiddeld 1,4 pCt. der omzetten. Berekend over alle ondernemingen kleiner dan 1.000 man personeel dus $1/3 \times 1,4$ pCt. = rond 0,5 pCt., dat wil zeggen vrijwel hetzelfde als het Nederlandse gemiddelde. Ik vermeld deze calculatie, omdat zij ons waarschuwt over het gemis aan representativiteit, van het Nederlandse gemiddelde, dat immers geen onderscheid maakt tussen ondernemingen die wel en geen speurwerk verrichten.

Zouden nu de bokken van de schapen worden gescheiden, dan had bovendien kunnen blijken, dat de gemiddelde percentages van de speurwerkbetalende firma's van branche tot branche ook nog veel uiteenlopen. Bij de 11 maal omvangrijker Amerikaanse industrie met minder dan 1.000 man is het gemiddelde van 1,4 pCt. der speurwerkbetalende firma's samengesteld uit percentages tussen 0 en 4,3 voor verschillende branches. Deze opvallende spreiding had de speurwerkcommissie de vraag kunnen doen stellen, wat de oorzaken of motieven zijn voor het Nederlandse bedrijf, al of niet geld voor speurwerk uit te geven, veel of weinig hieraan te besteden. Zij had zich vervolgens kunnen afvragen, of er naast klemmende redenen om in bepaalde branches of bij bepaalde bedrijfsgrootten weinig voor research te besteden er niet evengoed vele minder relevante motieven meespelen, die men te lijf zou moeten gaan. Dan zou wel eens kunnen blijken, dat er mogelijkheden bestaan, de status quo — weergegeven door het dubieus gemiddelde van 0,4 pCt. — op goede gronden te doorbreken. Helaas is de speurwerkcommissie hierop niet ingegaan.

Aanhaken bij de Verenigde Staten

Nu de vergelijking met de Verenigde Staten, die diende

(I.M.)

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico: aandelen

het advies over de verstrekking van ontwikkelingsopdrachten door de Nederlandse overheid te ondersteunen. De federale regering van de Verenigde Staten heeft sinds de laatste wereldoorlog, zoals bekend, steeds zeer veel opdrachten voor speur- en ontwikkelingswerk verstrekt aan de particuliere industrie. Hierdoor is de situatie ontstaan dat het totale budget van deze industrie, dus de som van federale en eigen gelden, aanzienlijk is.

Uit de gegevens in tabel 1 kan men zien dat de betalingen van de federale regering die van de offers der industrie zelve belangrijker overtreffen.

TABEL 1.

Research en Development in de Amerikaanse particuliere industrie in 1964

	Gefinancierd door		
	federale regering	particuliere industrie	totaal
	(in mln. \$)		
in ondernemingen < 1.000 man	213	443	656
in " van 1.000-5.000 man	453	640	1.093
in " > 5.000 man	6.936	4.670	11.606
	7.602	5.753	13.353
	= 57 pCt.	= 43 pCt.	= 100 pCt.

De bestedingen der federale regering ad \$ 7.602 mln. in de particuliere industrie betroffen:

„aircraft and missiles”	\$ 4.607 mln.
„electrical equipment and communication”	\$ 1.635 mln.
	\$ 6.235 mln.
	= 82 pCt. van het totaal der regeringsopdrachten aan de particuliere industrie.

Neemt men alleen kennis van het feit dat de federale regering via de particuliere industrie grote sommen geld voor onderzoek uitgeeft, dan bestaat de kans dat men hierin een of andere vorm van steun aan de particuliere industrie veronderstelt. De speurwerkcommissie heeft dit gedaan. Op blz. 28 van het rapport spreekt zij letterlijk over geld voor onderzoek en ontwikkeling „dat door de overheid ter beschikking wordt gesteld”. Op blz. 40 wordt deze gedachte, zoals uit de context ter plaatse blijkt, als voorbeeld gesteld bij een advies aan de Nederlandse overheid. „Er zal dus overwogen dienen te worden”, aldus de slotzin, „of en waar, evenals in de Verenigde Staten, door de overheid gefinancierd ontwikkelingswerk met direct succes in het bedrijfsleven kan worden uitgevoerd”.

Uit de gegevens samengevat in tabel 1 en ontleend aan die van de National Science Foundation zal de lezer wel kunnen afleiden dat het bij de Amerikaanse overheidsbestedingen in de industrie echter niet gaat om *financiering* van ontwikkelingswerk, terbeschikkingstelling of wat dan ook van dien aard, maar eenvoudig om de verstrekking van opdrachten voor specifieke regeringsdoeleinden. Het Ministerie van Defensie en de NASA (National Aeronautics and Space Administration) zijn hele grote klanten van

de industriële ondernemingen; gezamenlijk verstrekken zij ca. 90 pCt. van alle regeringsopdrachten.

Het zijn vooral redenen van organisatorische en budgettaire aard dat de regering, naast het onderzoek dat zij in eigen laboratoria uitvoert, zoveel uitbesteedt. Het heeft geen zin hierop in te gaan; hoofdzaak is dat de doeleinden van de betrokken researchprojecten en beweegredenen tot uitbesteding niet zozeer lijken samen te hangen met motieven als steunverlening, bevordering van de private economie e.d., als wel met anders gerichte taken van overheidsexecutieven.

Het Amerikaanse voorbeeld is ook ongelukkig, omdat de regeringsorders zo weinig over de industrie zijn gespreid. Immers, bijna 90 pCt. is ondergebracht bij 40 ondernemingen van dusdanig kaliber dat overheidshulp volkomen misplaatst is. Niettemin blijft het denkbeeld, ontwikkelingswerk door de Nederlandse regering te doen initiëren, de moeite waard verder uit te werken.

Kansen voor de Nederlandse industrie

De gedachte bestaat weliswaar al lang, nog vorig jaar heeft Economische Zaken hiervoor in principe al f. 12 mln. uitgetrokken, maar er zijn grote moeilijkheden om deze in de praktijk te effectueren. Welke industrieën zou men moeten helpen? Wat voor projecten moet men kiezen? Zal het financieren van ontwikkelingswerk door de overheid in elk geval afzonderlijk ook inderdaad tot de vereiste realisatie in produktie en afzet kunnen leiden?

De speurwerkcommissie weet dat de industriële exploitatie van een geslaagd ontwikkelingsproject tot kostenacceleratie leidt. Deze acceleratie kan een veelvoud bedragen van de initiële onderzoekkosten. Maar is de begunstigde industrie in staat wél de kostenacceleratie op te vangen als zij géén eigen middelen heeft of kan riskeren voor een ontwikkelingsproject? Wie A zegt, moet ook B zeggen; het lijkt mij daarom waarschijnlijk dat men de gedachte van steun voor ontwikkelingsprojecten op veel breder basis moet plaatsen. Hiertoe zou samenspel met bijv. de Nationale Investeringsbank op zijn plaats kunnen zijn.

Ik wil mijn opmerkingen tot het bovenstaande beperken. De belangrijkheid van het onderwerp wettigt, lijkt mij, deze kritische beschouwing. Men leide hier echter niet uit af dat het rapport overigens geen goede inhoud zou bevatten. Vooral op plaatsen waar is gerefereerd aan instellingen als T.N.O. — met zijn talrijke specialisten en voortdurend up-to-date gehouden outillage — is dit voortreffelijk geschied. De herhaaldelijk gegeven aansporing juist voor het middelgrote en kleinere bedrijf veel méér van de diensten van dit soort instellingen gebruik te maken verdient response. De Nederlandse industrie mag niet klagen over de moeilijkheden die zij ondervindt van de internationale wedijver, zo lang zij niet al haar kansen heeft gebruikt om te profiteren van de technische assistentie van dit type faciliteiten, zo dicht bij huis.

Voorschoten.

Drs. J. C. GERRITSEN.

(I.M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De defensie-inspanning van de N.A.V.O.-landen

De relatieve hoogte van de defensielasten

IN Nederland is men veelal geneigd de hoogte van de defensiebegroting te vergelijken met die van zgn. vergelijkbare landen ¹⁾. Soms neemt men als enig criterium de jaarlijkse defensie-uitgaven als percentage van het nationaal inkomen of het bruto nationaal produkt. Lubbers heeft erop gewezen, dat zulks niet wetenschappelijk verantwoord is. Hij merkt op, dat er een veelheid van criteria is, „zoals bevolkingsomvang en -dichtheid, de oppervlakte van het te verdedigen gebied (overzeese verplichtingen inbegrepen), het nationaal inkomen per hoofd der bevolking, de conjunctuurgevoeligheid der nationale economie, de economisch-structurele kenmerken der volkshuishouding —, die elk voor zich het begrip vergelijkbaarheid een andere inhoud geven en die bezwaarlijk tot één samengesteld criterium zijn te combineren” ²⁾.

Het is derhalve van belang na te gaan welke criteria nu werkelijk van betekenis zijn voor het bepalen van de relatieve hoogte van de defensie-uitgaven, waarbij wij als maatstaf voor de relatieve hoogte de defensie-uitgaven als percentage van het bruto nationaal produkt zullen nemen. In dit verband willen wij enige aandacht wijden aan een artikel, dat Van Ypersele de Strihou enige tijd geleden in dit blad publiceerde ³⁾. In dit artikel wees hij op de noodzaak criteria vast te stellen voor de verdeling van de defensielasten onder de N.A.V.O.-landen. Hij ging hier echter niet verder op in, aangezien hij dit hoopte te doen in de *Yale Economic Essays*. Tot nu toe is hierin echter nog geen bijdrage van hem hierover verschenen.

Het artikel van Van Ypersele de Strihou in *E.-S.B.* is desalniettemin om tweeërlei reden voor dit onderzoek interessant. In de eerste plaats omdat hij hierin de defensie-uitgaven met die voor ontwikkelingshulp combineert en in de tweede plaats omdat hij op deze uitgaven enige correcties aanbrengt, die normaal niet gebruikelijk zijn. Tevens dient te worden vermeld, dat hij deze berekeningen tot het jaar 1963 heeft beperkt en alleen de volgende 10 geïndustrialiseerde N.A.V.O.-landen in zijn berekeningen heeft opgenomen: Verenigde Staten, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, West-Duitsland, Canada, Nederland, België, Denemarken, Luxemburg en Noorwegen.

Van Ypersele de Strihou werkt nu met de volgende definities. In de eerste plaats heeft hij een potentieel bruto nationaal produkt berekend, dat gebaseerd is op alternatieve bestedingen voor de defensie-uitgaven. Overigens neemt hij aan, dat dit alleen voor de Verenigde Staten en Canada enig verschil heeft gemaakt met het normaal berekende bruto nationaal produkt ⁴⁾. Ook met betrekking tot de dienstplichtigen brengt hij een correctie aan, aangezien de bezoldiging van deze categorie lager ligt dan die van de beroepsmilitair. Hij is derhalve van mening, dat hierin een verborgen defensielast schuilt. Hierop is wel enige kritiek uit te oefenen. Immers, al heeft de dienstplichtige een lagere bezoldiging dan de beroepsmilitair, het verschil in totale kosten is veel geringer, doordat de dienstplichtigen veel korter dienen dan de beroepsmilitairen. Hierdoor zijn de opleidingskosten voor de dienstplichtigen aanzienlijk hoger dan voor de overeenkomstige categorieën beroepsmilitairen ⁵⁾.

Met betrekking tot de ontwikkelingshulp volgt Van Ypersele de Strihou de methode van Pincus. Deze reduceert de nominale waarde van de voor hulpverlening verstrekte kredieten met de contante waarde van de terugbetalingen hierop, hetgeen in de door de O.E.S.O. gepubliceerde statistieken niet wordt gedaan. Tevens publiceert Van Ypersele de Strihou een tabel ⁴⁾ waarin de defensiekosten worden uitgedrukt:

- als percentage van het normale bruto nationaal produkt (kolom 1);
- als percentage van het potentieel bruto nationaal produkt (kolom 2);
- als percentage van het potentieel bruto nationaal produkt, aangepast voor het verschil in de kosten voor dienstplichtigen (kolom 3);
- als percentage van het potentieel bruto nationaal produkt, aangepast voor het verschil in de kosten voor dienstplichtigen en ontwikkelingshulp (kolom 4).

Wij moeten ons nu afvragen, of de door Van Ypersele de Strihou aangebrachte correcties zinvol zijn.

Een criterium voor de defensie-uitgaven van de 10 geïndustrialiseerde N.A.V.O.-landen

Uit een door ons verricht onderzoek blijkt, dat de wortel van de omvang van de bevolking een belangrijke verklarende variabele is voor de defensie-uitgaven van de door Van Ypersele de Strihou onderzochte 10 geïndustrialiseerde N.A.V.O.-landen. Men krijgt zelfs een nog wat hogere correlatiecoëfficiënt, indien men als tweede verklarende variabele een zgn. dummy-variabele ⁶⁾ toevoegt. Voor die landen van de N.A.V.O. die, buiten de doelstellingen van dit bondgenootschap, aanzienlijke buitenlandse belangen hebben, hetzij politieke hetzij commerciële (grote koopvaardijvloot), is voor deze variabele de waarde 1 genomen; voor de overige landen 0. Tevens zij vermeld, dat de te verklaren variabelen omgerekend zijn tot indexcijfers, waarbij de waarden voor de Verenigde Staten aan 100 zijn gelijk gesteld. Deze methode is ook toegepast voor de wortel uit het bevolkingsaantal. Voor de dummy-variabele is voor de volgende landen de waarde 1 genomen: Verenigde Staten, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Nederland en Noorwegen; voor de overige landen is de waarde van de dummy-variabele 0.

Met behulp van deze twee verklarende variabelen zijn voor de verschillende defensiekosten, uitgedrukt als percentages van de bruto nationale produkten zoals door Van

¹⁾ Dr. J. M. E. M. A. Zonnenberg: „Economie en defensie” in *E.-S.B.* van 21 mei 1958.

²⁾ J. H. Lubbers: *Van overloop naar overheveling* (academisch proefschrift), 1962, blz. 115 en 116.

³⁾ Dr. J. van Ypersele de Strihou: „Nationale defensielast en hulp aan ontwikkelingslanden” in *E.-S.B.* van 25 mei 1966.

⁴⁾ *Ibid.*, blz. 562.

⁵⁾ Zie hiervoor Mr. Drs. C. B. A. Spil: „Een economische waardering van de dienstplicht” in *E.-S.B.* van 10 augustus 1966 en H. Volten: „Dienstplicht, legervorming en de Nederlandse economie” in *E.-S.B.* van 25 januari 1967.

⁶⁾ Een dummy-variabele wordt gebruikt indien men bepaalde verschijnselen niet nauwkeurig kan meten, doch wel in twee groepen kan indelen. De ene groep krijgt dan de waarde 1; de andere 0.

Ypersele de Strihou in zijn *E.-S.B.*-artikel vermeld, de correlatiecoëfficiënten en de regressievergelijkingen berekend.

Hierbij worden de volgende symbolen gebruikt:

- u: defensie-uitgaven volgens N.A.V.O.-definitie als percentage van het bruto nationaal produkt (onaangepast).
- g: defensie-uitgaven volgens N.A.V.O.-definitie als percentage van het potentieel bruto nationaal produkt.
- e: als g, doch aangepast voor dienstplichtigen.
- p: als g, doch aangepast voor dienstplichtigen en ontwikkelingshulp.
- z: de wortel uit het bevolkingsaantal.
- m: de dummy-variabele voor de buitenlandse belangen buiten de doelstellingen van het N.A.V.O.-bondgenootschap.
- R: de multiële correlatiecoëfficiënt waarbij de beide voren genoemde verklarende variabelen worden gebruikt.
- r: de enkelvoudige correlatie, waarbij als verklarende variabele de wortel uit het bevolkingsaantal is gebruikt.

De resultaten zijn vermeld in tabel 1. De tussen haakjes geplaatste getallen zijn de standaarddeviaties van de daarboven vermelde regressiecoëfficiënten.

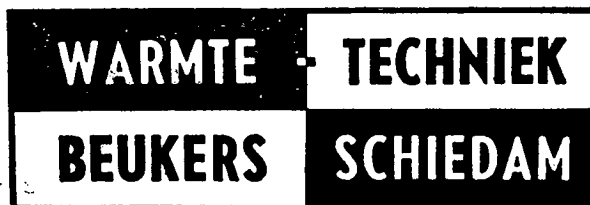
TABEL 1 ⁷⁾.

u = 19,44 + 0,722 z + 11,04 m (0,142) (7,55)	R = 0,991 r = 0,968
g = 23,42 + 0,723 z + 12,00 m (0,235) (12,50)	R = 0,979 r = 0,950
e = 25,13 + 0,664 z + 15,13 m (0,316) (16,87)	R = 0,960 r = 0,923
p = 26,29 + 0,669 z + 16,05 m (0,387) (20,74)	R = 0,945 r = 0,895

Het is duidelijk, dat alle correlatiecoëfficiënten significant zijn. Echter zijn de standaardafwijkingen van de dummy-variabele zo hoog, dat de enkelvoudige correlatie, waarbij de wortel uit het bevolkingsaantal als verklarende variabele wordt gebruikt, de voorkeur verdient. Tevens is het duidelijk, dat deze laatstgenoemde veranderlijke de beste aansluiting geeft met de defensie-uitgaven volgens de N.A.V.O.-definitie als percentage van het op de gebruikelijke wijze berekende bruto nationaal produkt tegen marktprijzen. Hieruit volgt, dat de defensie-uitgaven het best worden verklaard als men deze afzonderlijk van de uitgaven voor ontwikkelingshulp analyseert. Hierbij dient tevens te worden overwogen dat, al daalt de correlatiecoëfficiënt slechts weinig indien men de uitgaven voor defensie met die van ontwikkelingshulp combineert, de netto uitgaven voor ontwikkelingshulp gering zijn in verhouding tot de defensielasten. Ook al zouden de uitgaven voor ontwikkelingshulp op zichzelf weinig verband hebben met een variabele als de wortel uit het bevolkingsaantal dan blijft de correlatie toch hoog, doordat de defensie-uitgaven veel omvangrijker zijn.

Op grond van het bovenstaande zijn wij van mening, dat het niet juist is de uitgaven voor defensie met die voor ontwikkelingshulp te combineren, indien men criteria voor de omvang ervan voor de genoemde landen wil bepalen.

Tot een soortgelijke conclusie kwam in 1606 reeds de Nederlandse admiraal Matelief, die toentertijd met een vloot in de Indische wateren opereerde om tegelijkertijd voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie handel te drijven en oorlog te voeren. Door droeve ervaring wijs geworden schreef hij in zijn memorie voor zijn opvolger: „indien men een soldaat ende een coopman in één persoon wil hebben, 't is verlooren arbeit” ⁸⁾. Analoog hieraan zou men heden ten dage kunnen schrijven: „Wilt gij de omvang van de defensie-uitgaven verklaren, combineer dan niet

(I.M.)

Uw uitgaven voor ontwikkelingshulp met die voor Uw strijdkrachten”.

De wortel van de bevolkingsomvang als criterium voor de relatieve hoogte van de defensie-uitgaven van alle N.A.V.O.-landen

Wij hebben naar aanleiding van de hierboven vermelde resultaten onderzocht in hoeverre de wortel van het bevolkingsaantal een verklaring voor de defensie-uitgaven als percentage van het bruto binnenlands produkt tegen marktprijzen van alle N.A.V.O.-landen kan geven. Het bruto binnenlands produkt is genomen, omdat dit gegeven gemakkelijker te verkrijgen is dan het bruto nationaal produkt, terwijl de afwijkingen tussen de beide grootheden slechts gering zijn. Voor ieder der jaren van de periode 1953-1965 werd een berekening gemaakt. Het jaar 1953 werd gekozen als beginjaar, omdat dit jaar het eerste volledige kalenderjaar was waarin Griekenland en Turkije lid waren van de N.A.V.O.; het jaar 1965 werd als laatste jaar genomen, omdat dit jaar het laatste jaar was waarin Frankrijk nog deel nam aan het werk van de geïntegreerde geallieerde hoofdkwartieren.

Opnieuw is gebruik gemaakt van een dummy-variabele. Behalve belangrijke politieke en commerciële belangen in het buitenland werd ook een dictatoriale staatsvorm een reden geacht om de dummy-variabele voor het desbetreffende land de waarde 1 te geven. Derhalve kreeg behalve voor de reeds vermelde landen ook voor Griekenland mede wegens zijn grote koopvaardijvloot de dummy-variabele de waarde 1. In Turkije kwam in 1960 een militair bestuur; hierom werd tot 1960 voor Turkije aan de dummy-variabele de waarde 0 gegeven en vanaf 1961 de waarde 1. Voor Canada bleek het op grond van statistische overwegingen doelmatig tot 1961 de dummy-variabele de waarde 1 toe te kennen; daarna 0.

Portugal is een merkwaardig geval. In herinnering moge worden gebracht, dat bij de oprichting van de N.A.V.O. werd bepaald dat Portugal, mede gelet op zijn eigenaardige economische positie, geen strijdkrachten in vredetijd ter beschikking van de N.A.V.O. zou stellen. Hierdoor is het te verklaren, dat in de jaren toen de andere N.A.V.O.-landen mede door de Koreaanse oorlog betrekkelijk hoge bedragen voor defensie uitgaven, Portugal ondanks een dictatuur een betrekkelijk gering militair budget had. Derhalve is voor Portugal voor de jaren 1953 en 1954 aan de dummy-variabele de waarde 0 toegekend.

⁷⁾ De bevolkingsomvang (totaal der bevolking) is voor de desbetreffende landen ontleend aan: *U.N. Demographic Yearbook 1965*, blz. 130-133 en 136-139.

⁸⁾ S. van Brakel: *De hollandsche handelscompagnieën der zeventiende eeuw* (academisch proefschrift), 1908, blz. 21 en 22.

In 1961 braken in de Portugese koloniën ernstige onlusten uit, waardoor dit land genoodzaakt was zijn militaire uitgaven aanzienlijk te verhogen. Reeds in 1962 waren de Portugese defensie-uitgaven, uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands produkt, hoger dan van ieder ander N.A.V.O.-land behalve de Verenigde Staten. Derhalve werden allereerst de berekeningen voor 1961 uitgevoerd met Portugal en vervolgens zonder Portugal. Hierna werd voor 1961 een berekening gemaakt, waarbij een tweede dummy-variabele werd ingevoerd. Deze dummy-variabele wordt de waarde 1 gegeven voor een land, dat in verband met onlusten aanzienlijke strijdkrachten in zijn (overzeese) gebiedsdelen moet onderhouden. Deze berekeningen werden ook voor de jaren na 1961 gemaakt, waarbij de dummy-variabele x voor Portugal de waarde 1 kreeg en voor de andere N.A.V.O.-landen de waarde 0.

De resultaten zijn in tabel 2 vermeld.

TABEL 2.

1953	$u = 23,860 + 0,516 z + 28,096 m$	$R = 0,914$	$r = 0,692$
	(0,115) (5,487)		
1954	$u = 20,540 + 0,498 z + 22,069 m$	$R = 0,905$	$r = 0,734$
	(0,116) (5,271)		
1955	$u = 21,379 + 0,532 z + 20,782 m$	$R = 0,901$	$r = 0,738$
	(0,110) (5,271)		
1956	$u = 15,125 + 0,581 z + 25,630 m$	$R = 0,926$	$r = 0,731$
	(0,106) (5,107)		
1957	$u = 12,824 + 0,607 z + 21,195 m$	$R = 0,956$	$r = 0,807$
	(0,0775) (3,751)		
1958	$u = 12,179 + 0,587 z + 21,837 m$	$R = 0,940$	$r = 0,793$
	(0,0893) (4,258)		
1959	$u = 13,942 + 0,643 z + 17,112 m$	$R = 0,958$	$r = 0,857$
	(0,0719) (5,280)		
1960	$u = 14,725 + 0,655 z + 17,825 m$	$R = 0,943$	$r = 0,845$
	(0,0871) (4,167)		
1961	$u = 14,136 + 0,588 z + 22,820 m$	$R = 0,928$	$r = 0,774$
	(0,110) (5,280)		

ALUMINIUM DELFIJL n.v.

Wij zoeken voor onze jonge, snel groeiende en kapitaalintensieve productieonderneming een

hoofd personeelszaken en organisatie

Het personeels- en organisatiebeleid vormt een wezenlijk onderdeel van het totale bedrijfsbeleid. Inzicht in taak en werkwijze van een industriële productieonderneming is noodzakelijk voor het goed vervullen van de functie.

Onder zijn leiding wordt uitvoering gegeven aan de volgende taken:

Opstellen en toepassen van doelgerichte arbeidsvoorwaarden, ontwikkelen en bewaken van standaardbezettingen en van de organisatiestructuur, werving, selectie, huisvesting van het personeel en de coördinatie van de interne opleidingen. Verder geeft hij richting aan het interne overleg en onderhoudt hij contacten met werkgevers- en werknemersorganisaties, externe adviseurs en maatschappelijke instellingen.

Een academische opleiding en ruime ervaring met personeelszaken, verkregen in een grote industriële onderneming, is vereist.

Leeftijd 35 - 45 jaar.

Een moderne bungalow komt op korte termijn beschikbaar.

Sollicitaties, bij voorkeur met pasfoto, kunt U richten aan de Bedrijfsdirecteur van Aluminium Delfzijl N.V., Postbus 133 te Delfzijl.

Voor
reclame

kan men
te veel
en ook
te weinig
uitgeven

De meeste mislukkingen
zijn vaak het
gevolg van het laatste

zonder Portugal

1961	$u = 12,359 + 0,645 z + 19,627 m$ (0,0686) (3,427)	$R = 0,969$	$r = 0,862$
1962	$u = 16,546 + 0,684 z + 14,472 m$ (0,0755) (3,509)	$R = 0,964$	$r = 0,900$
1963	$u = 18,247 + 0,684 z + 12,890 m$ (0,0594) (2,805)	$R = 0,973$	$r = 0,921$
1964	$u = 22,465 + 0,655 z + 14,000 m$ (0,0632) (3,055)	$R = 0,971$	$r = 0,908$
1965	$u = 22,857 + 0,645 z + 16,556 m$ (0,0659) (3,189)	$R = 0,971$	$r = 0,888$

met Portugal, met dummy-variabele x

1961	$u = 12,369 + 0,644 z + 19,577 m + 24,430 x$ (0,0689) (3,443) (6,388)	$R = 0,971$	$r = 0,774$
1962	$u = 16,414 + 0,658 z + 14,705 m + 29,644 x$ (0,0719) (3,482) (6,604)	$R = 0,968$	$r = 0,781$
1963	$u = 17,658 + 0,684 z + 12,827 m + 28,889 x$ (0,0634) (3,066) (5,883)	$R = 0,975$	$r = 0,813$
1964	$u = 19,980 + 0,655 z + 13,897 m + 30,002 x$ (0,0643) (3,105) (5,905)	$R = 0,974$	$r = 0,849$
1965	$u = 22,245 + 0,643 z + 16,650 m + 38,810 x$ (0,0661) (3,191)	$R = 0,976$	$r = 0,714$

Bronnen: voor de bevolking: *U.N. Demographic Yearbook, 1965*, blz. 130-133 en blz. 136-139;

voor de defensie-uitgaven volgens N.A.V.O.-definitie:

NAVO-maandblad, januari 1966, blz. 29.

NATO-letter, januari 1963, blz. 26.

NATO-letter, januari 1962, blz. 23;

voor het bruto binnenlands produkt tegen marktprijzen:

U.N. Monthly Bulletin of Statistics, mei 1967, blz. 170-173.

U.N. Yearbook of National Account Statistics, 1964, blz. 339-356.

Uit tabel 2 blijkt, dat de regressiecoëfficiënten van de dummy-variabelen betrouwbaar zijn, evenals de regressiecoëfficiënten van de variabele m. Mede op grond van de hoge correlatiecoëfficiënten mag worden gesteld, dat op deze wijze de defensie-uitgaven uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands produkt van de landen van het N.A.V.O.-bondgenootschap in belangrijke mate zijn verklaard. Naar aanleiding hiervan is het dienstig op het werk van Richardson te wijzen⁹⁾. Deze heeft een „defensie-coëfficiënt” ontworpen, die de omgekeerde is van het aantal jaren, dat nodig is voor een land om de gewenste bewapening — in de meest uitgebreide zin van het woord — aan te schaffen. Richardson stelt, dat deze „defensie-coëfficiënt” evenredig is met de omvang van het desbetreffende land, de omvang gemeten „not by area of land but as some increasing function of population and industry”⁹⁾.

Het is duidelijk, dat binnen de N.A.V.O. de uitgaven voor defensie afhankelijk zijn van de bevolking, zoals Lubbers¹⁰⁾ en Richardson veronderstelden. Hierbij moet echter wel worden vermeld, dat in tegenstelling tot Richard-

⁹⁾ L. F. Richardson: *Arms and Insecurity*, 1960, blz. 20 en 21.
¹⁰⁾ J. H. Lubbers, t.a.p.

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

op hoog niveau zijn de
advertentiekolommen van
„Economisch-Statistische
Berichten” het aangewezen
medium:

1e) Omdat Uw annonce onder
de aandacht komt van stafper-
soneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt
gelezen door diegenen, die de
zakelijk belangrijke beslissingen
nemen, of daarbij van grote
invloed zijn.

Bij de Algemene Bank Nederland N.V.

bestaat gelegenheid tot plaatsing voor
enkele ervaren

beleggingsadviseurs

Gesteund door een centraal researchapparaat en
een centrale voorlichting, geven onze
beleggingsadviseurs zelfstandig adviezen aan
de cliënten.

Kandidaten dienen maatschappelijke
belangstelling te hebben en te beschikken over
een brede ontwikkeling en over goede
omgangsvormen.

Een academische opleiding strekt wel tot
aanbeveling, maar is niet noodzakelijk.

*Wij leiden voortdurend mensen voor deze functie
op. Iemand die niet de ervaring maar wel de
belangstelling voor dit beroep heeft zullen
wij gaarne nader over de mogelijkheden inlichten.*

Schriftelijke sollicitaties te richten t.a.v.
Mr. A. H. J. Nord, Vijzelstraat 32, Amsterdam.

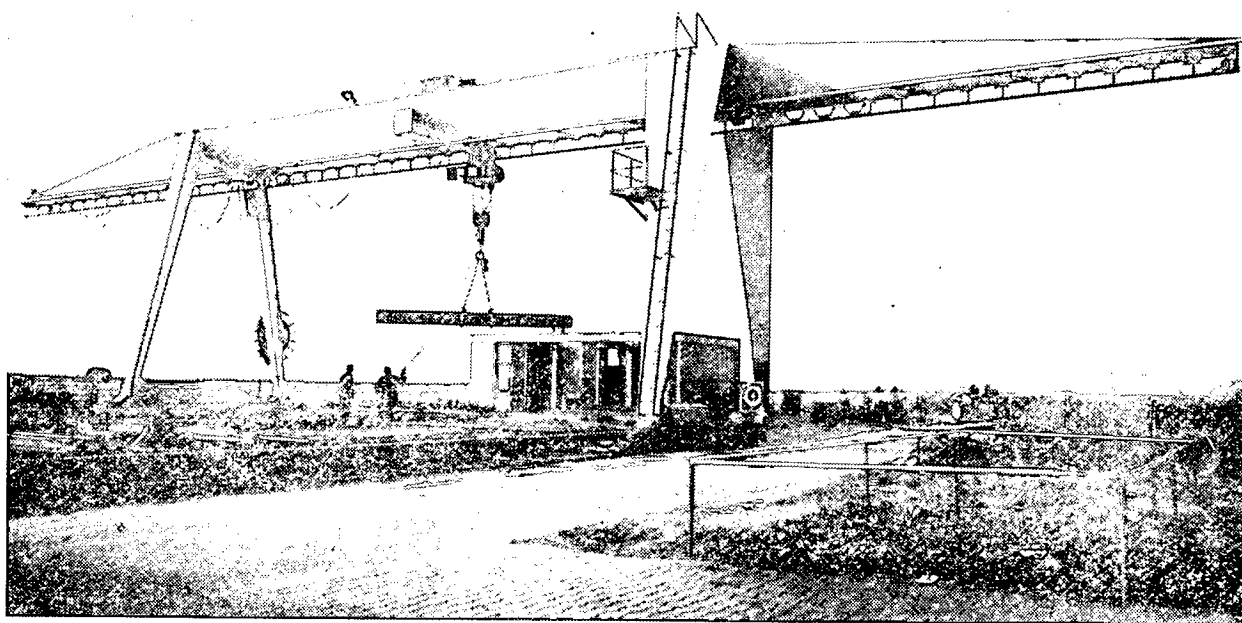
sons opvatting niet een toenemende invloed, doch een afnemende invloed van de omvang van de bevolking werd geconstateerd. Hieraan dient echter te worden toegevoegd, dat Richardson de defensie-uitgaven van alle landen in beschouwing heeft genomen, terwijl in dit artikel slechts de defensie-uitgaven binnen de N.A.V.O. worden behandeld.

Van een relatie met de industriële ontwikkeling is in de onderzochte periode weinig gebleken. Hierbij dient er echter op te worden gewezen, dat in de dummy-variabele m ook economische componenten aanwezig zijn. Het is dus mogelijk, dat indien men een meer verfijnde methode toepast, bijv. een factoranalyse met een groot aantal verklarende veranderlijken, zal blijken dat economische

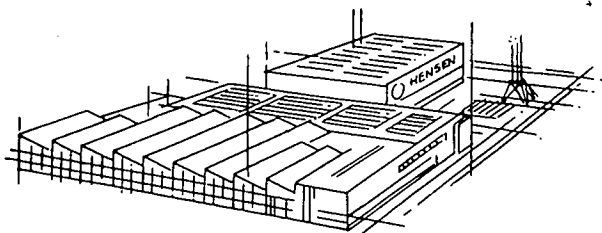
factoren een zekere invloed op de defensie-uitgaven van de N.A.V.O.-landen uitoefenen. Een dergelijke analyse is mogelijk mits men beschikt over elektrische rekenmachines. Uit dit onderzoek mag echter in ieder geval worden geconcludeerd dat binnen de N.A.V.O. de wortel uit de omvang van de bevolking een criterium is voor de relatieve omvang van de defensie-uitgaven. Voorts dient er nogmaals op te worden gewezen, dat de gevonden resultaten uitsluitend betrekking hebben op de N.A.V.O. Zij zullen dus niet mogen worden gebruikt om de relatieve omvang te vergelijken van de defensie-uitgaven van niet tot de N.A.V.O. behorende landen.

's-Gravenhage.

Dr. F. SNAPPER.

Portaalkraan voor stukgoedbedrijf, hefvermogen 15 ton

WERFKRANEN
DRIJVENDE KRANEN
HAVENWIPKRANEN
ERTSVERLAADBRUGGEN
LOOPKRANEN
TRANSPORTINSTALLATIES
SCHEEPSDEKINSTALLATIES
HELLINGINSTALLATIES
LIFTEN

HENSEN • ROTTERDAM

POSTBUS 5040 - TEL. (010) 17 28 60 - TELEX 216 12 - TELEGRAMADRES „MAHENSRO“

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

De verkrapting die zich bij de jongste maandwisseling op de geldmarkt voordeed, was ditmaal niet zozeer het gevolg van uitzetting van de bankpapiercirculatie — op de weekstaat van 4 september was de stand slechts f. 36 mln. hoger dan op 28 augustus — als wel van belastingbetalingen. Hoewel de Staat per 1 september voor ca. f. 110 mln. aan rente en aflossing op staatschuld had te betalen en ca. f. 135 mln. aan vervallend schatkistpapier, steeg het tegoed van de schatkist nog met f. 183 mln. De stijging werd behalve door belastingbetalingen mede veroorzaakt door verdere plaatsing van schatkistpapier ad ca. f. 65 mln. — vermoedelijk grotendeels biljetten — aangezien het in totaal uitstaande bedrag slechts met f. 70 mln. daalde. In de tweede helft van augustus werd in totaal ca. f. 140 mln. aan schatkistbiljetten in de markt geplaatst. Het vervallende schatkistpapier kwam intussen voor het merendeel niet de geldmarkt ten goede, want het betrof voor f. 75 mln. bij De Nederlandsche Bank verdisconteerd papier.

Dat in deze situatie de banken tezamen hun debetstand bij de Centrale Bank van f. 50 mln. op f. 260 mln. moesten verhogen, baart niet zoveel verwondering, alhoewel de banken hun positie reeds hadden verruimd door verkoop van dollars aan De Nederlandsche Bank, t.w. ca. f. 36 mln. contante dollars en voor ca. f. 40 mln. kortlopende dollar-swaps. Van de totale stand aan swapzaken met De Nederlandsche Bank per 1 september ad ca. f. 360 mln. vervalt deze maand nog ca. f. 235 mln., de rest eind november.

Mede door de uitkering uit het Gemeentefonds lijken de vooruitzichten voor de tweede helft van de maand redelijk. Daarna volgen weer enige weken van krapte door de omvangrijke betalingen van de vennootschapsbelasting.

KAPITAALMARKT

De kapitaalmarkt is in afwachting van de derde dinsdag in september; spectaculaire ontwikkelingen zijn in dit stadium niet te verwachten. Het rendement op langlopende staatsleningen daalde van 6,28 pCt. medio juli tot 6,10 pCt. eind augustus en de sfeer op de kapitaalmarkt lijkt relatief ontspannen. Hierop wees reeds het grote succes van de uitgifte van de rentespaarbrieven van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, welke ondanks hun evidente beleggingsattracties doorgaans toch niet zo gemakkelijk plaatsbaar zijn. De aankondiging van de emissie van de jongste $6\frac{1}{2}$ pCt. obligatielening B.N.G. had, zoals gewoonlijk, op de beurs een lichte reactie ten gevolge, doch zij was kennelijk goed

getimed en de voorwaarden lagen goed in de markt, zodat de emissie behoorlijk slaagde. Dat het bedrag tot f. 150 mln. werd verhoogd en dat toch nog een reductie bij de toewijzingen moest worden toegepast, zegt in dit verband wellicht minder dan het feit, dat de obligaties met enig agio in de notering kwamen.

Het gemiddelde rendement op langlopende B.N.G.-leningen is doorgaans ca. 0,2 pCt. hoger dan op langlopende staatsleningen (per 8 september resp. 6,32 pCt. en 6,13 pCt.). Nog weer hoger ligt het rentepeil op de onderhandse markt. Voor door de overheid gearandeerde leningen bedraagt het toegestane effectieve rendement 6,61 pCt. bij contante storting, terwijl bij uitgestelde storting een nog hoger rendement door geldgevers te behalen valt. Hoewel exacte cijfers hier niet beschikbaar zijn, is het niveau sedert juli praktisch ongewijzigd gebleven. Hetzelfde kan worden gezegd van de sector industriële leningen, die tegen een rente van $6\frac{3}{4}$ à $7\frac{1}{8}$ pCt. worden afgesloten. Alleen voor de hypothecaire leningen is weer een stijgende rentetendens waarneembaar. Gezien de voortgaande afgifte van pandbrieven door hypotheekbanken heeft de lichte rentestijging blijkbaar nog geen nadelig effect voor het hypothecaire krediet.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	1 sept. 1967	8 sept. 1967
Algemeen	270	344 — 268	336	344
Internationale concerns	351	461 — 343	446	461
Industrie	269	336 — 270	332	336
Scheepvaart	108	121 — 103	114	113
Banken en verzekering	154	184 — 155	182	183
Handel enz.	138	161 — 138	158	161

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70		f. 116,50	f. 115,05
Unilever, cert.	f. 86		f. 106,85	f. 109,55
Kon. Petroleum	f. 122,40		f. 135,75	f. 141,65
A.K.U.	f. 53,80		f. 53,50	f. 57,85
K.L.M.	f. 352		f. 287	f. 276
Hoogovens, n.r.c.	f. 55,60		f. 93,40	f. 97,90
E.M.S., nieuwe	—		f. 38	f. 38
Kon. Zout-Ketjen	463		732	755
Zwanenberg-Organon	f. 152,70		f. 183	f. 188,75
Robeco	f. 193		f. 217,50	f. 220,85

New York.

Dow Jones Industrials	786	926 — 786	901	908
-----------------------------	-----	-----------	-----	-----

Restestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43		6,10	6,13
Aandelen: internationales b) ..	5,0		4,4	
lokales b)	5,1		4,4	
Disconto driemaands schatkist- papier	5		4½	4½

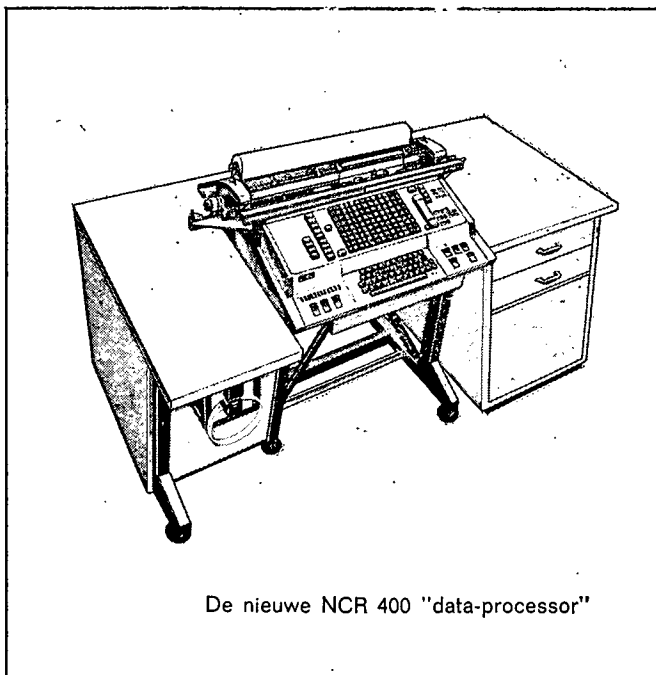
a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Drs. R. L. BOISSEVAIN.

(I.M.)

BELEG INTERNATIONAAL **BELEG INTERNATIONAAL**
BELEG IN Interunie
BELEG INTERNATIONAAL **BELEG INTERNATIONAAL**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

De nieuwe NCR 400 "data-processor"

NCR brengt als enige een magneetkaartcomputer met een onbeperkt geheugen v.a.f. 85.000,- de NCR 400 "data-processor"

De NCR 400 "data-processor" is het resultaat van de jarenlange ervaring van NCR o.m. met „grote" computers.

Deze nieuwe magneetkaartcomputer houdt het geheugen vrij voor het bewaren van informatie ten behoeve van latere verslaggeving. Dit is mogelijk, dankzij:

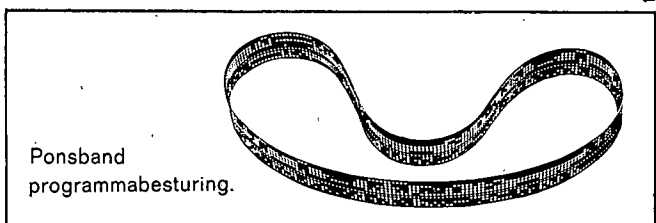
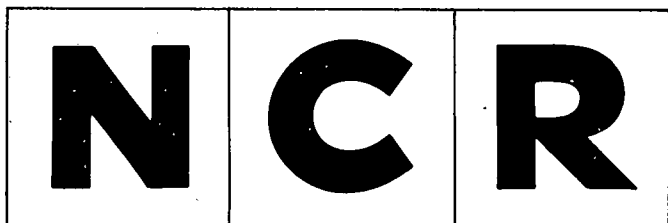
- **Ponsband programmabesturing**
onbeperkt aantal programmastappen
- **„Intern" magneetschijfgeheugen**
willekeurig bereikbaar, onafhankelijke programmering

- **„Extern" magneetkaartgeheugen**
informatie leesbaar voor mens en machine, onbeperkt uit te breiden

- **Verwerkingseenheid**
40 instructies, rekenkundige bewerkingen zoals vermenigvuldigen, delen en vergelijken

NCR maakt het thans mogelijk administratieve automatisering in te voeren bij tal van bedrijven en instellingen, waar de hoge investering tot dusver een belemmering vormde.

Onze specialisten zullen u gaarne de mogelijkheden van dit unieke systeem demonstreren.

Ponsband programmabesturing.

14488 a v

NCR NEDERLAND - n.v. Nationaal Kasregisters, Paulus Potterstraat 4, Amsterdam, telefoon 732655.

SAMEN IS HET LICHT TE DRAGEN

Wij zijn werkgevers. Wij dragen aansprakelijkheid voor ieder incident - in het bedrijf of op de weg - dat bij het werk wordt veroorzaakt.

Een risico dat je niet alléén kunt dragen. Daarom dragen we het samen. Wij verzekeren elkaar. Onderling. Onze gezamenlijke premiepot draagt de schade en wij besparen op de kosten.

Juist nu een werkgever elke besparing dient aan te grijpen, zijn wij erg gelukkig met onze onderlinge verzekering.

Samen is het licht de lasten te dragen. Wij hebben een vereniging voor

onderlinge W.A.- en motorrijtuigverzekering. Maar ook verenigingen van werkgevers die risico's dekken van brand, storm, molest, pensioen, invaliditeit.

Plus nog een onderlinge voor gezamenlijke elektronische administratie. Elk apart. Maar - om het extra voordelig te maken - met één administratie, één beheer.

Daarvoor hebben we ons C.B., Centraal Beheer, waarin de leden het zelf voor het zeggen hebben. En "onderling" betekent dat we allen zeker zijn van een prettige schaderegeling.

Staat zo'n onderlinge verzekering open voor elke werkgever? Wij gaan niet af op "klinkende namen". Een florerende éénmanszaak, een gezond middelgroot bedrijf - en een moderne miljoenenindustrie, kunnen als lid toetreden.

De stelregel goede bedrijven bijeen te brengen heeft onze onderlinge verzekeringen in vijftig jaren groot en sterk gemaakt.

Als u zelf aan het hoofd van zulk een onderneming staat, kan het voor u heel nuttig zijn om eens te praten met C.B.

C.B.

CENTRAAL BEHEER VAN ONDERLINGEN VOOR VERZEKERING TEGEN BRAND- EN BEDRIJFSSCHADE, MOLEST EN STORM, WETTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID, AUTOMOBIELEN, TRANSPORTRISICO'S EN VOOR PENSIOENVERZEKERING, ALSMEDE DIENSTVERLENING D.M.V. ELEKTRONISCHE APPARATUUR. BOS EN LOMMERPLANTSOEN I AMSTERDAM-W. TEL. 13 49 71 POSTBUS 8400.

DE ELSEVIER GROEP

bestaat uit zestien werkmaatschappijen in zes landen.

Zij publiceert boeken en tijdschriften op vrijwel elk gebied in het Nederlands, Engels en Frans. Een aanzienlijk deel van de administratieve en daarmee verwante werkzaamheden ten behoeve van de Nederlandse werkmaatschappijen is gecentraliseerd te Amsterdam.

De voortgaande groei van de Elsevier groep maakt het gewenst over te gaan tot aanstelling van een

CONTROLLER

die als adjunct-directeur van de moedermaatschappij direct onder de groepsleiding zelfstandig coördinerend en leidinggevend zal optreden ten aanzien van de economische en administratieve aspecten van alle activiteiten van de groep.

DE CONTROLLER zal de centrale afdelingen in Amsterdam leiden en de directieven voor de dochtermaatschappijen terzake uitgeven. De toepassing van automatische informatieverwerking en de oprichting van een interne accountantsdienst zijn in voorbereiding.

DE CONTROLLER moet in staat zijn in geregeld contact met de directeuren der werkmaatschappijen de economische aspecten te belichten en te analyseren, alsmede de concernleiding voor te lichten.

De gedachten gaan uit naar een registeraccountant met een veelzijdige ervaring en goede kennis van de moderne talen. Opnemings in de groepsleiding binnen afzienbare tijd is voor degene die voldoende commerciële gevoel kan ontwikkelen mogelijk.

ELSEVIER

Belangstellenden gelieven zich met eigenhandig geschreven brieven vertrouwelijk te wenden tot de directie van N.V. Uitgeversmaatschappij Elsevier postbus 152, Amsterdam. Een exemplaar van het jaarverslag over 1966 staat desverlangd ter beschikking.

**NMB
HELLER
FACTORING**

Kromme Nieuwe Gracht 6, Utrecht telefoon 030-13143

MODERNE LEVENSV VERZEKERING

automatische
groei van het
verzekerde bedrag
door unieke
winstdeling...

tussentijdse
verhoging van uw
verzekering door
optiesysteem
onafhankelijk van
gezondheids-
toestand...

zonder genees-
kundig onderzoek
terstond en
blijvend verzekerd
door inzending
van certificaat

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

Aⁿ 1807

HOOFDKANTOOR HERENGRACHT 475, AMSTERDAM-C
HEAD OFFICE CANADA TORONTO, 1130 BAY STREET